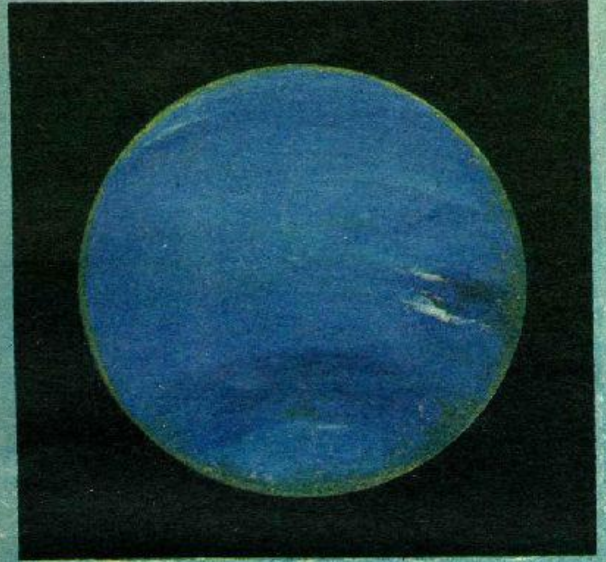

चांदोबा

जानेवारी १९९०

3

Neptune

व्हॉएजर-२ ची नीलग्रह नेपच्यूनची यात्रा

सूर्याच्या चोहो बाजूंना पृथ्वीसकट बुध, गुरु, शुक्र, मंगळ, शनि, युरेनस, नेपच्यून, प्लूटो हे ग्रह आणि इतर अनेक उपग्रह परिभ्रमण करीत असतात. यालाच 'सौर-कुटुम्ब' किंवा 'सौर-परिवार' असे म्हणतात. आपणा सर्वांना हेही चांगल्या प्रकारे माहीत आहे की या सौर-परिवाराचे केन्द्र 'सूर्यगोल' हे आहे.

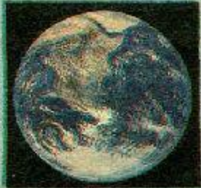
आपल्या चारी बाजूंना असणारे वातावरण व ग्रहांच्या आतली स्थिति जाणण्याच्या जिज्ञासे-मुळे माणूस निरंतर प्रयत्नशील राहिलेला आहे.

त्यासाठी त्याने अंतरिक्षात अनेक रॉकेट्स सोडली. नेपच्यून ग्रहाची वैशिष्ट्ये जाणून घेण्यासाठी अमेरिकेने व्हॉएजर-२ चा उपयोग केला. त्याने नेपच्यूनबद्दल खूपच महत्त्वपूर्ण अशी माहिती पाठवली आहे.

२० ऑगस्ट, १९७७ ला अमेरिकेने व्हॉएजर-२ अंतरिक्षात सोडले. व बारा वर्षे निरन्तर ४.४३ लाख करोड (बिलियन) मैलांचा प्रवास करून ते नेपच्यून ग्रहाच्या सीमेपर्यंत पोचले. सूर्यापासून २८० कोटी मैल दूर असणारा नेपच्यून हा ग्रह आपल्या निळ्या रंगामुळे फारच सुन्दर दिसतो. व्हॉएजर-२ ने पाठवलेल्या फोटोंवरून आपल्याला असे ज्ञान होते की नेपच्यून ग्रहाला घेरणारी ५ वृत्ते आहेत व त्यातली तीन अगदी अरुंद आहेत. या ग्रहाच्या वरच्या थरात ताशी ४०० मैलांच्या वेगाने तुफानी वारे वहात असतात.

नेपच्यूनच्या चारी बाजूंना चन्द्रासारखे ५ उपग्रह भ्रमण करत आहेत. त्यातला 'ट्रिटास' नावाचा चन्द्र आपल्या चन्द्राच्या मानाने फारच लहान असून दिसावयास तो अत्यन्त मनोहारी असा आहे. त्याच्या आत बर्फच बर्फ भरलेला असावा असे मानले जाते.

व्हॉएजर-२ ने पाठवलेल्या माहितीच्या आधारे 'नेपच्यून' ग्रह व सौर-परिवारातील त्याचे महत्त्व याबाबत आणखी काही नवीन माहिती प्रकाशात आणण्यासाठी वैज्ञानिक प्रयत्नशील आहेत.

Earth

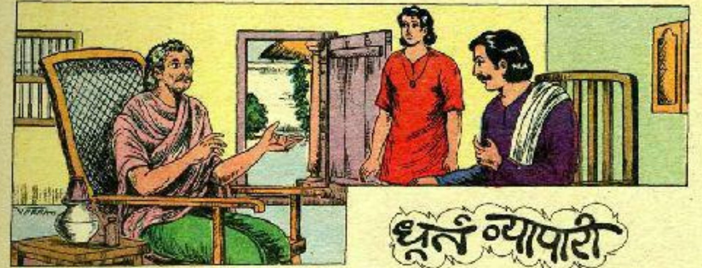
Saturn

Mercury

Sun

धूर्त व्यापारी

शाहाबाद नावाच्या एका जमीनदारी गावात भूपति नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याला गजपति नावाचा एक मुलगा होता. तो शेतीवाडीच्या कामात मुळीच लक्ष घालत नसे. त्यामुळे भूपतीने आपल्या मृयुसमयी आपला मुलगा व त्याचा मामा नागराज यांना जवळ बोलावून आपल्या मृत्युपत्रातील एक खोच सांगितली.

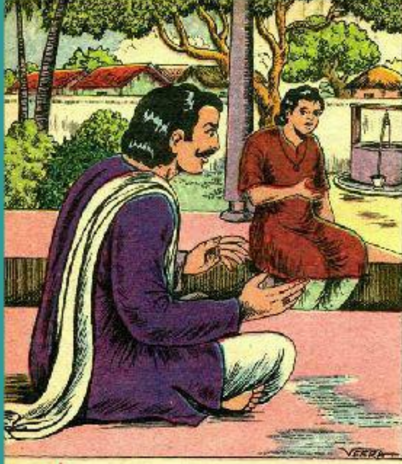
ती खोच अशी होती–गजपति आपल्या पित्याची स्थावर जंगम इस्टेट भोगू शकतो, पण ती विकण्याचा मात्र अधिकार त्याला नाही.

भूपतीच्या मृत्यूनंतर लागोपाठ दोन वर्षे शेतात पीक आलेच नाही. नंतरच्या वर्षी बादळवारा व मुसळधार पावसामुळे त्याचा गुरांचा गोठा मोडून पडला व सारी जनावरे वाहून गेली. जनावरे खरीदणे, त्याचप्रमाणे बी-बियाणे, खत व मजुरांची मजुरी यांसाठी लागणारे पैसेही गजपतीकडे नव्हते. म्हणून तो शेजारच्या गावी आपल्या मामाकडे गेला व त्याच्याजवळ त्याने थोडे पैसे मागितले.

यावर नागराजने त्याला सल्ला दिला– "अरे भाचोबा, आजकाल शेतीत काही फायदा नाही बघ! वेळेवर पाऊस पडत नाही अन् पीकही हाती लागत नाही. मला विचारशील तर, माझं मत असं आहे की, यापेक्षा व्यापार करणं कितीतरी पट उत्तम! तू एकादा व्यापार सुरू कर बघ, कित्येक लाख मिळवू शकशील!"

"मला व्यापाराचा तसा काही अनुभव नाही; अन् दुर्दैवाने नुकसान झालं तर? आपलाच पैसा असेल तर हरकत नाही एक वेळ, पण कर्जाऊ घेतलेली रक्कम अशी नाहीशी झाली तर परत कशी करायची ती?" भाच्याने मामाला विचारले.

मीनाक्षी सप्रे

"त्याची काळजी कशाला? सावकार तुझं काय करणार? तुला इस्टेट विकायचा अधिकार कुठे आहे?" मामाने समजावले.

यानंतर महिनाभरातच गजपतीने गावच्या सावकारांकडून जवळ जवळ लाख रुपये कर्जाऊ घेतले अन् आपला व्यापार सुरू केला. तो घर, शेतं व बऱ्याच मोठ्या इस्टेटीचा मालक असल्याने सावकारांनी मोठ्या नि:शंक मनाने त्याला पैसे दिले होते.

गजपती शेतकऱ्यांकडून धान्य विकत घेई आणि ते गाड्यांवर लादून नेऊन तो शहरांतल्या व्यापाऱ्यांना विकी. नंतर त्या पैशांनी तो चिंच, तेल वगैरे खेड्यात न न मिळणाऱ्या वस्तु आणून आपल्या गावात विकी. व्यापाराचा विशेष अनुभव नसला तरी यावेळी परिस्थिती त्याला चांगलीच अनुकूल होती, म्हणून या वर्षी खूपच फायदा झाला अन् व्याज चुकवूनही त्याच्याजवळ दहा हजार रुपये रोख वाचले.

पण गजपती एवढ्याने संतुष्ट नव्हता. एकाच वेळी इतके धन पाहून त्याच्या मनात लोभ उत्पन्न झाला. त्याच्या मनात आले–"या व्यापारात दरवर्षी दहा-दहा हजार रुपयांचा फायदा झाला तरीही मुद्दल परत करायला कमीत कमी दहा वर्षं तर लागतीलच. यानंतरच्या दहा वर्षातच तो एक लाख रुपये मिळवू शकला असता, म्हणजे याचाच अर्थ असा की, त्याला लखपती बनायला अजून वीस वर्षं तरी हवीत!"

असा एकूण हिशोब करत गजपति मनात असंतुष्टच राहू लागला. 'व्यापारात नुकसान झालं' असं सांगून सावकारांशी लबाडी करून काही क्षणातच लखपति बनायचा निर्णय त्याने घेतला. त्याच्या मनात हा पक्का विश्वास होता कि इस्टेट विकायचा आपल्याला अधिकार नाही, तेव्हा आपलं कोणीही काही वाकडं करूं शकणार नाही.

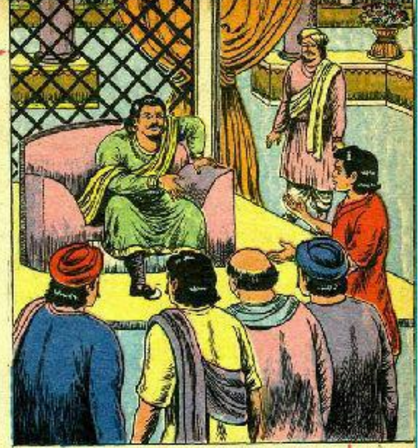
नंतर गजपतीने ते एक लाख रुपये मामाच्या घरात लपवून ठेवले. आणि सगळीकडे सांगत सुटला की व्यापारात आपलं फारच नुकसान झालेलं आहे. ही वार्ता सावकारांच्या कानी पोचली आणि त्यांनी चौकशी केली तेव्हा त्यांना समजले की आपली इस्टेट विकायचा अधिकार गजपतीला नाही. मग मात्र त्यांचं धाबं दणाणलं! नाइलाजाने त्यांनी जमीनदाराकडे याबाबत तक्रार केली.

जमीनदार रामनारायण नीट रीतीने न्याय करून निर्णय देण्यात चांगलाच प्रसिद्ध होता. त्याने आपल्या नोकरांना पाठवून गजपतीच्या व्यापाराबद्दल चौकशी करवली. नोकरांनी दिलेल्या माहिती प्रमाणे पाहता गजपतीला व्यापारात नुकसान येणे शक्य नाही हे त्याच्या लक्षात आले; कारण शहरातल्या कोणाही व्यापाऱ्याने त्याच्याशी कोणत्याही प्रकारे लबाडी वगैरे केलेली नव्हती; व्यवहार सरळ होता.

मग एके दिवशी जमीनदाराने गजपती व त्याच्या सावकारांना बोलावून गजपतीला विचारले–"काय रे, हे खरं का, की तू या सावकारांकडून एक लाख रुपये कर्जाऊ घेतलेस?"

"हां हुजूर, खरंच आहे हे, तसे कागदही आहेत त्यांच्याकडे!" गजपतीने कज घेतल्याचे कबूल केले.

"तुला व्यापारात नुकसान झालं म्हणे?" पुन्हा जमीनदाराने विचारले.

"होय, व्यापाराचा मला काही अनुभव नाही ना; म्हणून नुकसान झालं माझं?" तो म्हणाला.

"तुझ्याजवळ भरपूर जमीन वगैरे इस्टेट आहे, हे पाहूनच सावकारांनी तुला कर्ज दिलं हे ही खरं?" जमीनदाराने विचारले.

"हां, ही गोष्टही खरीच की माझ्याजवळ जमीन आणि इतर ही भरपूर इस्टेट आहे." गजपतीने कबुली दिली.

"मग अडचण काय? तू आपली जमीन अन् इस्टेट विकून यांचं कर्ज परत कर!" जमीनदाराने सुचवले.

यावर घाबरून कापत-कापत गजपती म्हणाला–"पण महाराज, माझ्या वडिलांनी

तर असं मृत्युपत्र लिहिलय की—आपली जमीन व कोणतीही इस्टेट विकायचा मला अधिकार नाही; त्याचा केवळ उपभोग घेऊ शकतो मी." हे बोलतानाच त्याने मृत्युपत्राचा कागद जमीनदारापुढे केला.

कागद पाहून पुन्हा परत देत जमीनदाराने त्याला आपला निर्णय सुनावला—"तुझं म्हणणं बरोबर आहे, हे मी मान्य करतो. पण तुला आपली शेतं व घर भाड्याने देण्याचा हक्क आहे. तेव्हा हे सर्व तू या सावकारांना शंभर वर्षांसाठी दे. नंतर ही संपत्ति तुझ्या वारसदारांना परत मिळेल!"

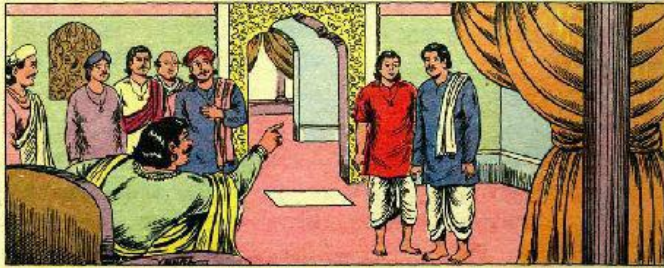
हा निर्णय ऐकून गजपती घाबरून म्हणाला—"माझी सारी इस्टेट मिळून कमीत कमी दहा लाखांची तरी आहे. एक लाखाच्या कर्जासाठी इतकी सारी इस्टेट यांच्या हाती देणं न्यायसंगत कसं होईल?"

यावर हसत-हसत जमीनदार म्हणाला—"लाख रुपये घेऊन कर्जदारांना ते परत न करणंही अन्यायच नाही का? तुला इस्टेट विकायचा अधिकार नाही, त्यामुळे तुझं कोणी काही वाकडं करू शकणार नाही हे जाणूनच तू हे तिरकं वळण घेतलंस. सल्ला कोणी दिला तुला हा?"

आता डोळ्यात पाणी आणत गजपती म्हणाला—"मी आपल्या मामाच्या सल्ल्याने वागून ही चूक केलेली आहे." आणि पुढे त्याने आपला सर्व पाढा जमीनदारापुढे वाचला.

जमीनदाराने आता त्याच्या मामाला-नागराजला-बोलावून तंबी दिली—"तू तर वयाने मोठा आहेस, अन् तरीही आपल्या भाच्याला मोहात पाडून लबाडी करायला शिकवलीस. या सावकारांचं कर्ज आत्ता परत करून टाक. हा तुम्हा दोघांचा पहिलाच अपराध आहे म्हणूनच तुला अन् तुझ्या भाच्याला शिक्षा न देता सोडून देत आहे मी."

यानन्तर मामाकडे लपवून ठेवलेलं धन आणून गजपतीने सावकारांचे पैसे परत केले. पण गजपती अन् त्याच्या मामाची लोकांत एकदा बदनामी झाली ती झालीच.

[३]

[राजा शान्तिदेव, त्याची पत्नी व दोन वर्षांचा राजपुत्र यांचा अंत करण्याचे कारस्थान सेनापती वीरसिंहाने आपल्या सहकाऱ्यांच्या मदतीने रचले. ही खबर मिळताच राजाने आपली राणी व राजकुमार यांना गुप्त भुयारी मार्गाने राजवाड्याबाहेर काढले व स्वत:ने एकटेच वीरसिंहाच्या सिपायांशी लढत लढत अखेर नदीत उडी मारली. पुढे वाचा···]

राणी पायऱ्यांवरून खाली उतरली आणि साश्रु नयनांनी तिने वर पाहिले. पण त्याच वेळी राजाने वरचा दरवाजा बन्द केला. कदाचित् हीच आपली व राजाची शेवटची भेट असावी या विचाराने तिच्या हृदयात दु:खावेग उसळून आला. थोड्याच वेळापूर्वीपर्यंत तर आपण राजासमवेत सुखाने कालक्रमणा केली. त्यावेळी आता थोड्याच वेळात आपणावर हा प्रसंग गुदरेल याची कल्पना कोण कशी करू शकणार?

राणीच्या मागे दरवाजा बन्द झाला, तेव्हा तिला एकदा वाटले की आता आपल्याला कदाचित साऱ्या जगाचेच दरवाजे बन्द झालेत! आपल्या आयुष्यात तिने कधी एकटीने प्रवास केला नव्हता. राजकुमारी म्हणूनच तिचा जन्म झाला होता. पुढे शान्तिदेवशी विवाह करून ती

राणी बनून शान्तिपुरला आली. त्यामुळे केव्हाही, कुठेही गेली तरी तिच्या सख्या नेहमीच तिच्या आसपास असत.

बिचारी मुक्यानेच अश्रु ढाळत राहिली ती! तिच्या कडेवर छोटा बाळ गाढ झोपला होता. तो जागा होणार नाही, अशी काळजी घेत अन् दुसऱ्या हातातली मशाल संभाळत मोठ्या सावधपणे पायऱ्या उतरून राणीने भुयारी मार्गात प्रवेश केला. मशालीच्या उजेडात तिला केवळ तीन-चार हातावरचाच मार्ग दिसू शकत होता; अन् पुढे अगदी काजळकाळा अंधार होता! भुयारी मार्ग दगडात खोदलेला होता. राणीला हे माहीत होते की मुद्दाम वरून सपाट केलेल्या एका पहाडावरच राजवाडा बांधलेला होता. आता ती त्या पहाडाच्या पोटातल्या भुयारी मार्गातून चालत होती. अजून किती चालायचंय? हा मार्ग कुठे नेऊन सोडील आपल्याला?

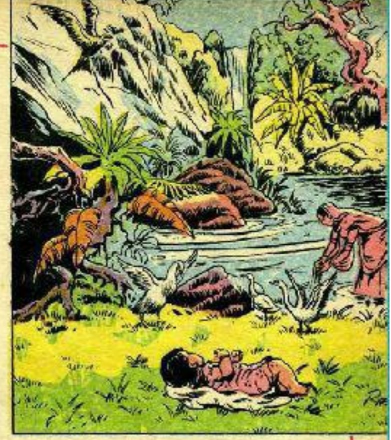
भुयारी मार्ग आतून ओला होता; वारा अजिबात नव्हता तिथे! राणीचा पाय कशावर तरी ठेचकाळला, पडणारच होती खाली ती; पण मोठ्या प्रयत्नानेच तिने स्वतःला सावरले! पण त्या धक्कयाने मशालीवरची तिची पकड सैल होऊन ती खाली पडली, अन् आता सर्वत्र काळा-काळा अंधारच अंधार पसरला! काय करावं हे न उमजून जागच्या जागी उभीच राहिली ती!

थोड्या वेळाने अंधाराला तिचे डोळे सरावले. दूरवरच्या एका विचित्रशा प्रकाशाने तिचे लक्ष वेधून घेतले अन् पुन्हा ती हळूहळू चालू लागली. रस्त्याच्या एका बाजूला जडवलेल्या रत्नातून तो प्रकाश येत होता! साऱ्या वाटेवरच अधून-मधून तशी रत्ने जडवलेली होती, अन् ती राणीला पुढे जाण्याचा रस्ता दाखवत होती!

इतक्यात कुमार जागा झाला अन् रडू लागला. राणीने त्याला छातीशी घट्ट धरले अन् त्याला झोपवायचा प्रयत्न करत ती वेगाने चालू लागली. पण सर्व ताणामुळे अन् चालायची सवय नसल्याने ती जास्त थकत गेली. एक एक पाऊल उचलणे आता तिला जड जाऊ लागले. तरीही भुयारातून बाहेर पडण्याच्या ओढीने श्वास रोखून ती पुढे चालत राहिली. राजाने सांगितल्याप्रमाणे वाटेवरची रत्नं मोजण्याचंही भान तिला राहिलं नव्हतं.

शेवटी ती भुयारी रस्त्याच्या दुसऱ्या टोकाशी पोचली, पण बाहेर पडण्याचा मार्ग कुठंय? समोर तर एक आडवी भिंत होती अन् तिच्या मधोमध एक मोठा चमकदार असा पत्थर होता. जवळचं भिंतीतलं रत्न तिने दोन-तीनदा फिरवलं अन् समोरचा तो पत्थर बाजूला सरकला. त्या दारातून राणी बाहेर पडली, तो तिथे एक आणखी एक रुन्द भुयार लागले. त्या भुयारातून थोडे पुढे गेल्यावर राणी एका मोठ्या जंगलात पोचली.

झाडांतून चांदणे झिरपत होते; सारे जंगल अगदी शान्त, गंभीर होते. राणीने त्या थंड मोकळ्या हवेत जोरदार श्वास घेतला. बाळ पुन्हा झोपला; राणीला त्यामुळे आनन्दच वाटला, कारण त्याच्या रडण्याच्या आवाजाने एखादे जंगली जनावर जवळ येण्याची शक्यता होती. तिला खूप तहान लागली होती, पण या मध्यरात्रीच्या वेळी जंगलात पाणी कुठे शोधणार ती?

दूरवरून तिला कोल्हेकुई ऐकू येत होती. तिला वाटले की बहुधा लवकरच सकाळ होणार असावी. बाळाला मांडीवर घेऊन ती एका मोठ्या दगडावर बसली. थोड्या वेळातच कुठूनसा वाहत्या पाण्याचा आवाज तिला ऐकू आला. बाळाला खाली गवतावर ठेवून ती पाणी पिऊन आली अन् जाग्या झालेल्या बाळालाही थोडं पाणी पाजलं तिनं.

मुलगा हसत हसत कधी आपल्या आईकडे तर कधी भोवतालच्या नवीन वातावरणाकडे मजेने पहात होता. पूर्व दिशेला तांबडं फुटू लागलं होतं, अन् सर्वत्र पक्षी जागे होऊन किलबिल करू लागले होते. आपल्या आईच्या मांडीवरून उतरून

बाळ भोवतालच्या वातावरणावर खूश होऊन दुडदुड चालत पुढे पुढे जाऊ लागला.

"पुढे जाऊ नको बाळा!" थकलेल्या राणीने त्याला आवाज दिला.

आईकडे एकदा वळून पाहून हसून बाळ पुन्हा पुढेच जाऊ लागला. हे पाऊन त्याला धरून आणण्यासाठी उठून उभे राहून एक पाऊल पुढे टाकणार, तोच अशक्तपणामुळे तोल जाऊन खाली पडून राणी बेशुद्ध झाली!

"पुढे नको जाऊ रे बाळा!" बास, इतकंत ती पडता-पडता बोलू शकली; पुढे तिच्या तोंडून शब्दच फुटला नाही!

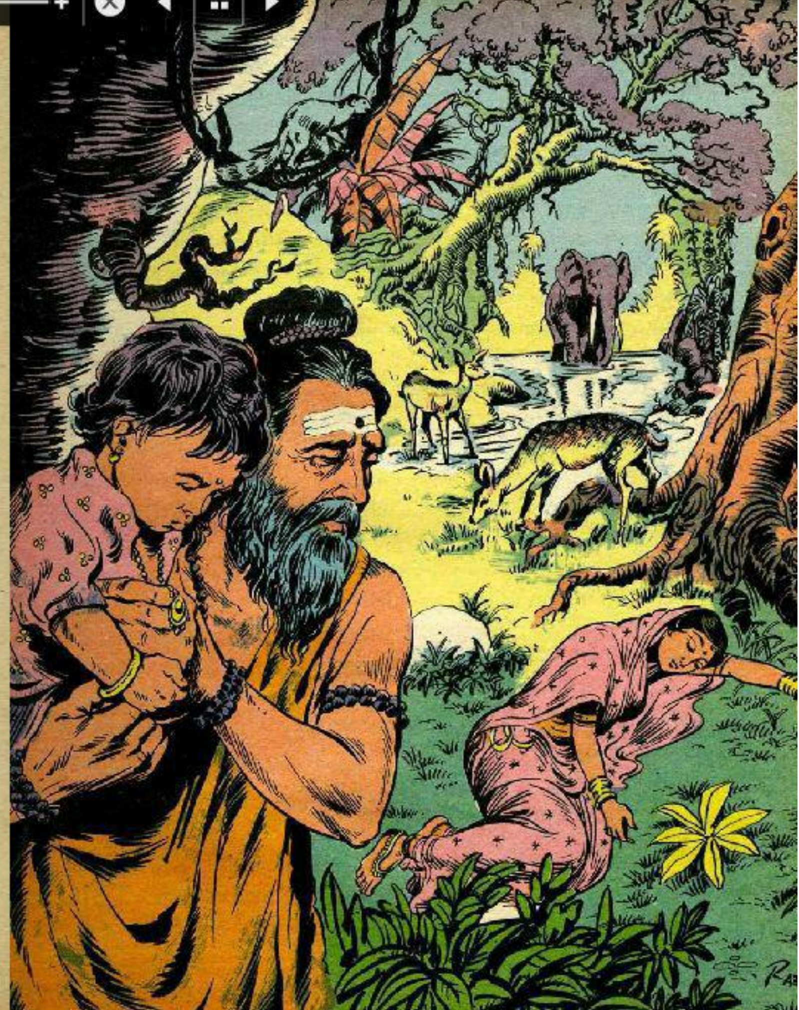
* * * *

जंगलात रहाणारा जयानन्द नावाचा तपस्वी नेहमी प्रमाणे सूर्योदयापूर्वीच स्नान करण्यासाठी जवळच्या नाल्याकडे निघाला. एका बालकाच्या हसण्या-खिदळण्याचा आवाज ऐकून चकितच झाला तो! सभोवार चौकस दृष्टी फिरवताच समोरच एक सुंदर बाळ प्रसन्नपणे हसत असलेले दिसले त्याला. कोणी दिव्य बालकच स्वर्गातून अवतरलंय असे वाटून मुनि त्याच्या जवळ गेला.

त्या सुन्दर बाळाने जणु आपल्याला उचलून घ्यावे असा संकेत करत आपले हात उचलेले पाहून मुनीने त्याला उचलून कडेवर घेतले. बाळाच्या गळचात सुवर्णहार चमकत होता. हारातल्या पदकावर आपल्या सोंडेत कमळ उचलून धरलेल्या हत्तीचे चित्र अंकित केलेले होते. राज-परिवाराशी संबंधित ते राजचिन्ह मुनीने ताबडतोब ओळखले.

बाळाने पश्चिमेकडे हाताने संकेत केला अन् तिकडेच झुकत तो उतरायचा प्रयत्न करू लागला; म्हणून त्याला घेऊन मुनि त्याच दिशेने चालू लागला.

हिरव्यागार, दाट अशा हिरवळीवर राणी बेशुद्ध पडलेली होती. मुनीने झऱ्याचे पाणी आणून तिच्या चेहऱ्यावर शिपडताच तिने हळूहळू आपले डोळे उघडले व उठून

बसायचा प्रयत्न केला; पण तिला ते जमेना.

"कोण आहेस मुली तू?" मुनीने तिच्या तोंडाजवळ आपला कान नेत विचारले.

"आपण मला मुलगी म्हटलेत! खरंच आपलीच मुलगी माना मला. साक्षात् देवानेच पाठवले आपल्याला! मी या राज्याची अभागी राणी आहे. रात्री शत्रूने राजवाड्याला वेढा दिला. पतीने आज्ञा दिल्याने मी बाळाला घेऊन बाहेर पडले." अडखळत राणीने माहिती दिली.

"काल तर युवराजाचा वाढदिवस होता ना?" मुनीने आश्चर्याने विचारले.

"होय महात्मन्! बाळाच्या जन्म-दिवसाच्या उत्सवाचा फायदा घेतला घरच्याच शत्रूने." विषादाने राणी बोलली. तिला आता श्वास घेणेही जड जात होते.

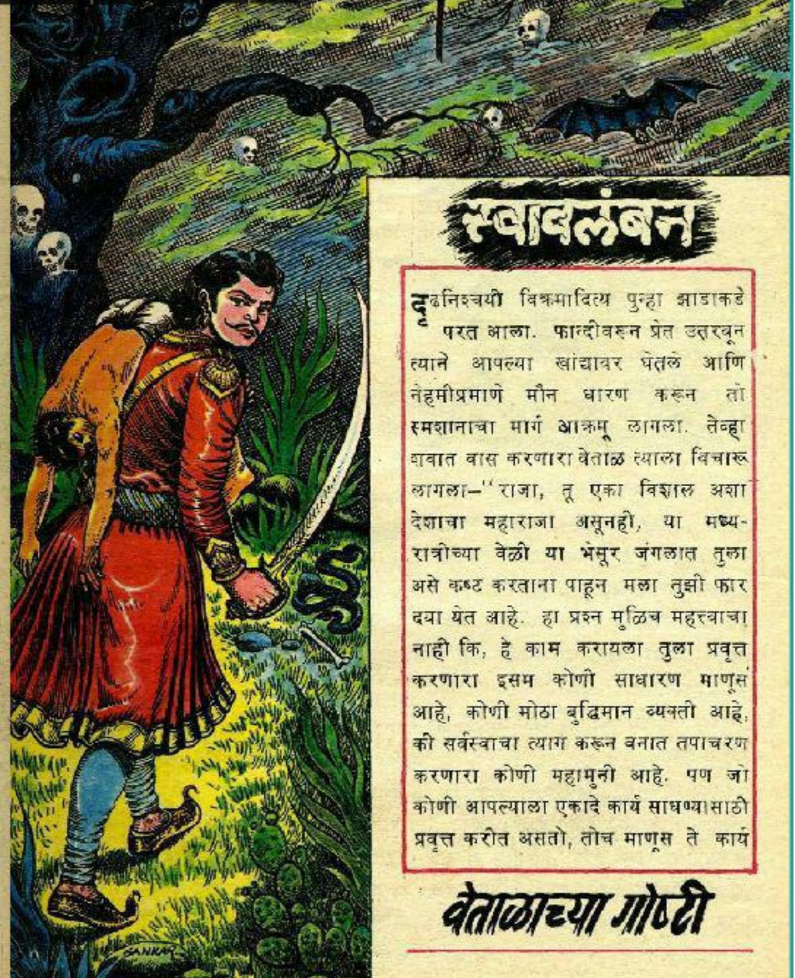
"ओह! असं झालं होय? समजलं सर्व मला! आता काही बोलू नकोस बाळ, तुला फारच अशक्तपणा आलेला दिसतोय!" मुनि म्हणाला.

राणी एकवार विषादाने हसली–"मला तर भीती पडलीय की मला पुन्हा कधी बोलण्याची संधीच मिळणार नाही. मी तर असाच विचार करते आहे की बाळाच्या रक्षणासाठी देवानेच पाठवले आपणाला. आता कसलीही शंका किंवा चिन्ता न बाळगता डोळे मिटून घेते मी. महाराजांच्या कुशलतेची वार्ता मिळाली तर आनन्दाने कायमचे डोळे मिटेन मी!" राणी म्हणाली.

"बाळ, अग देवाचा अनुग्रह नसता तर काय मी असा वेळेवर पोचलो असतो का? आपण त्या करुणामय परमेश्वराची प्रार्थना करू या की महाराजांचं रक्षण व्हावं! यावेळी आपण जास्त काय करू शकणार? सर्व देवाचीच कृपा!" मुनि म्हणाला.

अशक्तपणे राणी हसली. ओठावरचे हसे मिटण्यापूर्वीच तिचे डोळे कायमचे बन्द झाले! तिची नाडी पाहून मुनीने ओळखले की हे डोळे आता मिटलेलेच रहाणार! (क्रमशः)

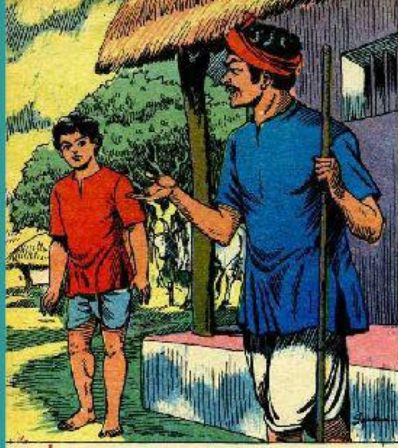

स्वावलंबन

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाकडे परत आला. फान्दीवरून प्रेत उतरवून त्याने आपल्या खांद्यावर घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाचा मार्ग आक्रमू लागला. तेव्हा शवात वास करणारा वेताळ त्याला विचारू लागला–"राजा, तू एका विशाल अशा देशाचा महाराजा असूनही, या मध्य-रात्रीच्या वेळी या भेसूर जंगलात तुला असे कष्ट करताना पाहून मला तुझी फार दया येत आहे. हा प्रश्न मुळिच महत्त्वाचा नाही कि, हे काम करायला तुला प्रवृत्त करणारा इसम कोणी साधारण माणूस आहे, कोणी मोठा बुद्धिमान व्यक्ती आहे, की सर्वस्वाचा त्याग करून वनात तपाचरण करणारा कोणी महामुनी आहे. पण जो कोणी आपल्याला एकादे कार्य साधण्यासाठी प्रवृत्त करीत असतो, तोच माणूस ते कार्य

वेताळाच्या गोष्टी

साधण्याच्या बाबतीत आपण जसजसे एकेका पायरीने यशाच्या जवळ पोचू लागतो तसतसा आपला हेवा करू लागतो. माझ्या या विधानाच्या पुष्टयर्थं, प्राचीन काळी सदानन्द नावाच्या एका मुनीने विक्रम नावाच्या एका माणसाशी कशी वर्तणुक केली हे दाखवणारी एक गोष्ट मी तुला सांगतो. आपले श्रम विसरण्यासाठी ही गोष्ट तू ऐक.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–

मयूरी नावाच्या राज्यात कान्तिपुर हे एक छोटेसे गाव होते. त्या गावात धर्मदास नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या एकुलत्या एका मुलाचे नाव होते विक्रम. लिहिण्या-वाचण्यात विक्रमला फारशी रुचि नसे. पण त्याची आई त्याला ज्या गोष्टी सांगे, त्या मात्र त्याला फार आवडत. त्या ऐकून ऐकून विक्रमला असा विश्वास वाटू लागला होता की जंगलात तप करणाऱ्या मुनींजवळ काही असामान्य अशा शक्ति असतात; अन् त्यांच्याजवळ राहून मन्त्र शिकून घेतले तर कोणतेही कार्य आपण साधू शकतो.

एक दिवस विक्रमला जवळ बोलावून धर्मदास म्हणाला–"बेटा, तुझं वय तर वाढत चाललं आहे, पण शिकण्यात मुळीच लक्ष नाही तुझं! तेव्हा आजपासून तू आपला मला आपल्या शेतीवाडीच्या कामात मदत करू लाग. आज तू आपल्या शेळ्या चरायला घेऊन जा."

विक्रम शेळ्यांना हाकून जंगलातल्या गवताळ मैदाना पर्यंत घेऊन गेला, अन् शेळ्यांना चरायला सोडून तो एका झाडाच्या खोडाला टेकून झोपून गेला. काही वेळाने जागा झाल्यावर पहातो तो शेळ्या सगळ्या गायब! शेळ्या शोधत तो जंगलात आणखी थोडा पुढे गेला. एका जागी एक मुनि झाडाखाली बसलेला त्याला दिसला. त्या मुनीचे नाव होते सदानन्द.

सदानन्द डोळे मिटून ध्यानमग्न बसलेला होता. विक्रम त्याच्या समोर बसून राहिला.

मुनीने डोळे उघडले तेव्हा विक्रमने नम्रपणे त्याला नमस्कार केला.

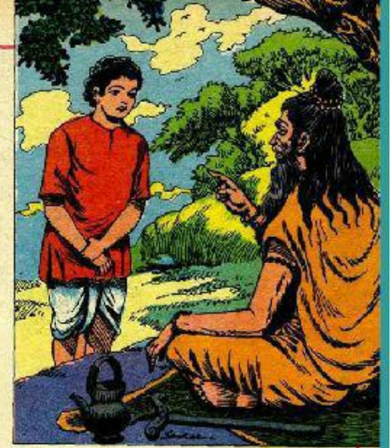
मुनीने हसून विक्रमला विचारले–"बेटा, रानटी जनावरांनी भरलेल्या या जंगलात तू कशासाठी आला आहेस?"

"महात्मन्, मैदानात चरणाऱ्या माझ्या शेळ्या हरवून गेल्या आहेत. त्यांना शोधत मी इथवर आलो आहे." विक्रम उत्तरला.

मुनीने क्षणभर डोळे मिटून घेतले अन् ते उघडून तो म्हणाला–"तू जेव्हा झोपला होतास ना, तेव्हाच त्या साऱ्या तुझ्या घरी सुरक्षित पोचून गेल्या आहेत. आता अंधार होईल. जनावरांपासून तुला काही त्रास न व्हावा, म्हणून ही रुद्राक्षांची माळ तू गळ्यात घाल, अन् खुशाल निर्भय होऊन घरी जा." असे म्हणून त्याने विक्रमच्या हाती एक रुद्राक्षमाळ दिली.

विक्रमने माळ घेत म्हटले–"स्वामीजी, माझ्या आईने मला सांगितलं आहे की आपल्यासारख्या मुनींजवळ अनेक प्रकारच्या सिद्धि असतात. आपण मला काही मन्त्र दिलात, तर त्याच्या साह्याने मी ही एक महान् व्यक्ति बनायचा प्रयत्न करीन."

"बाळा, माणूस आपल्या जीवनात महान बनू इच्छित असेल, तर मन्त्र-तन्त्रावर

अवलंबून रहाण्या ऐवजी त्याने स्वावलम्बी बनणं चांगलं! जंगलात इतक्या दूर एकटा आलेला तुझ्यासारखा साहसी मुलगा आपल्या जीवनात नक्कीच यशस्वी होऊ शकेल. यात कठीण असे काहीच नाही." मुनीने त्याला सांगितले.

मुनीचे प्रोत्साहन मिळाल्याने विक्रमने दुसऱ्याच दिवसापासून शिक्षणात मन घातले. रात्रंदिवस अभ्यास करून त्याने आपल्या गुरुजींचा विश्वास संपादन केला. पंधरा वर्षांचा होता होता त्याने सर्व शास्त्रांचे ज्ञान मिळवले.

एके दिवशी अरण्यात जाऊन विक्रमने सदानन्द मुनींना म्हटले–"स्वामी, आपल्या

प्रोत्साहनाने मी शिक्षणात मन घालून वेद व शास्त्रे यांचा अभ्यास केला. तरीही अजून पूर्ण संतुष्ट नाही झालो मी! मला वाटतं की जीवनात सफलता मिळवण्यासाठी केवळ शिक्षणच पुरेसं नाही."

यावर मुनि डोके हलवून म्हणाले– "तुझा विचार अगदी बरोबरच आहे. आत्मरक्षा व शत्रुदमन करण्यासाठी तुझ्या या विद्या पुरेशा नाहीत. तुला क्षत्रियोचित विद्या शिकायला हव्यात. आम्रपाली नगरात ज्वालामुखी नावाचा एक वीर रहातो. त्याच्या कडे जाऊन माझा निरोप सांग, म्हणजे तो तुला क्षत्रियोचित सर्व विद्या शिकवील." मुनीचा आशिर्वाद घेऊन विक्रम तेथून निघाला.

आम्रपालीला पोचून त्याने मुनीचा संदेश ज्वालामुखीला सांगितला व त्याचा शिष्य बनून अल्पकाळातच सर्व क्षत्रियविद्यात तो प्रवीण बनला. त्याच वेळी रत्नभूषण नावाच्या जमीनदाराने विक्रमला बोलावणे पाठवले. विक्रम त्याला जाऊन भेटला.

जमीनदार म्हणाला–"विक्रम, मी ज्वालामुखी कडून तुझ्याबाबत ऐकलं. तुला माझा अंगरक्षक म्हणून नेमायची माझी इच्छा आहे."

विक्रमने त्याला आपली संमति दिली, पण त्याच दिवशी सदानन्द मुनिला भेटून त्याने त्याला सर्व वृत्तान्त कथन केला.

मयूर नगरीच्या मन्त्र्याचे नाव होते सुमन्त. तो रत्नभूषणचा जिवलग मित्र होता. एकदा तो रत्नभूषणला भेटायला आला असता बोलता बोलता त्याला म्हणाला–"आपल्या राज्याची आर्थिक परिस्थिति आजकाल ठीक नाही. खजिन्यात पुरेसं धन नाहीय. ही परिस्थिति सुधारायची असेल, तर जनतेवर अधिक कर लादायला हवा. पण महाराज याला मान्यता देत नाहीत. काय करावं हेच समजेनासं झालंय मला!"

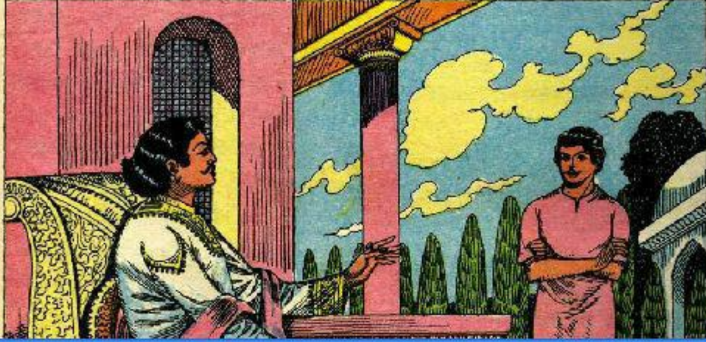
जवळच असलेल्या विक्रमनेही मन्त्र्याचे हे बोलणे ऐकले व तावडतोब तो म्हणाला– "मन्त्रीवर, आपण गैरसमज करून घेणार नसाल, तर जनतेवर अधिक कर न लादता खजिना भरण्याचा उपाय मी आपणाला सांगू शकेन."

"काय बरं उपाय तो?" सुमन्तने कुतूहलाने विचारले.

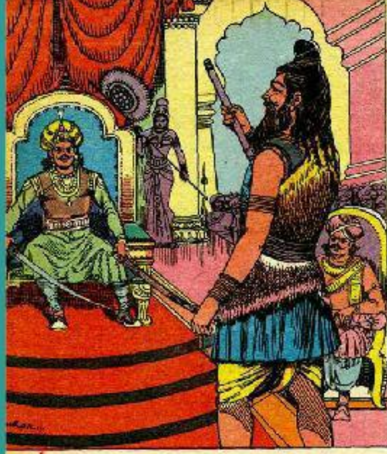
"आपल्या राज्यात असे अनेक व्यापारी आहेत की जे पूर्व-समुद्रातल्या बेटांशी आणि आपल्या शेजारच्या राज्यांशी मोठा व्यापार करतात. ते यासाठी न्यायोचित कर आपणाला देतात की नाही याची आपण कृपया चौकशी करावी. आपली अडचण आपोआपच दूर होईल." विक्रमने सुचवले.

मन्त्री सुमन्त यावर विक्रमची तारीफ करत म्हणाला–"माझ्या डोक्यात तर हे आलंच नाही! तुझा सल्ला तर अद्भुतच आहे!"

नन्तर तो रत्नभूषणला म्हणाला– "मित्रा, हा तुझा अंगरक्षक मला देऊन

टाक बाबा ! हा माणूस आजपासून माझा सल्लागार म्हणून राहील माझ्याजवळ !"

रत्नभूषणने त्याला आपली सम्मति दिली.

नन्तर ही बातमी कळल्यावर सदानन्द मुनि विक्रमला म्हणाला–"तू आपल्या बुद्धिबळाच्या जोरावर आणखी थोड्या उच्च पदावर पोचलास बघ! स्वावलंबनाचा अर्थ हाच आहे."

एक दिवस दुष्टमुख नांवाचा एक मान्त्रिक महाराजा मंजीरनाथच्या राजसभेत येऊन म्हणू लागला–"राजा, मुकाट्याने तुझ्या सुंदर मुलीशी माझे लग्न लावून दे. नाही तर भयंकर परिणाम होईल बघ !"

त्याच्या या वल्गना ऐकून राजा मंजीरनाथने रागाने तलवार उपसली व तो सिंहासनावरून उठला. त्याबरोबर विकट हास्य करून मान्त्रिकाने आपला मन्त्र-दण्ड हवेत फिरवला; अन् दुसऱ्याच क्षणी राजा मंजीरनाथच्या डाव्या हाताची व पायाची संवेदना नाहीशी होऊन तो कोसळून सिंहासनावर पडला.

सभाभवनातल्या लोकांकडे आपल्या डोळ्यांनी पहात दुष्टमुखने आव्हान दिले–"तुमच्यापैकी कोणी मला अडवायचा प्रयत्न केला तर त्यांचीही या राजासारखीच अवस्था होईल!" लोकांना ही धमकी देऊन तो राजकुमारी स्वयंप्रभा हिच्यासह अदृश्य झाला!

राजाने तावडतोब जाहीर केले की–"**जो वीर या मांत्रिकाचा वध करून राजकुमारीला सुखरूप परत आणील, त्याच्याशी तिचा विवाह करून देऊन, त्याला राज्याभिषेक केला जाईल.**"

विक्रमने अरण्यात जाऊन हा ही समाचार सदानन्द मुनीला सांगून म्हटले–"मला ही एक अपूर्व संधी मिळत आहे. कृपा करून '**मी या प्रयत्नात सफल होईन**' असा अशिर्वाद द्या मला!"

क्षणभर डोळे बन्द करून नन्तर मुनि म्हणाला–"विक्रम, ही तर तुझ्या शक्ति व युक्तीची एक कठोर परीक्षांच होणार आहे. दुष्टमुख हा अतिशय मायावी आहे. समोरून प्रवेश करून कोणीही वीर त्याला पराजित करणे अशक्य! दंडकारण्यात एका झऱ्याच्या काठावरील एका गुहेत तो राहतो. तू तिथे जाऊन विजय प्राप्त करून ये. माझा आशिर्वाद आहे तुला."

विक्रम नन्तर त्या मान्त्रिकाला शोधायला निघाला. कित्येक दिवसांच्या प्रवासानंतर त्या गुहेजवळ पोचला. तो विचार करू लागला - याच्या दृष्टीस न पडता कसा बरं वध करावा याचा! बराच वेळ विचार केल्यानन्तर तो धनुष्यबाण घेऊन गुहेजवळच्याच एका महावृक्षामागे लपून राहिला.

थोड्या वेळाने गुहेतून बाहेर पडून दुष्टमुख त्या झऱ्याकडे जाऊ लागला. त्याच वेळी तीक्ष्ण धारेचा एक बाण धनुष्याला लावून, विक्रमने त्याचा नेम धरून मान्त्रिकावर सोडला. दुसऱ्याच क्षणी हाहा:कार करीत मान्त्रिक जमिनीवर मरून पडला.

त्याच्या मृत्युबरोबरच मन्त्रप्रभाव नाहीसा होऊन राजा मंजीरनाथचे हातपाय पूर्ववत् सचेत झाले. विक्रमने युवराज्ञीला सुखरूप अंत:पुरात पोचवले. राजाने म्हटल्याप्रमाणे तिचा विवाह विक्रमबरोबर लावून दिला व त्याचा राज्याभिषेकही करून टाकला.

गादीवर बसल्याबरोबर विक्रमने आसपासच्या राजांचा पराभव करून चक्रवर्ती बनायचा संकल्प केला व तो सदानन्द-मुनीला ऐकवण्यासाठी त्याच्याकडे जंगलात गेला. भक्तिपूर्वक प्रणाम करून विक्रम मुनीला म्हणाला–"स्वामीजी आपण पूर्वीच मला सल्ला दिला होता की, प्राप्त सफलतेकरच संतुष्ट न रहाता मी एक एक पायरी चढत नेहमीच आपली उन्नति करत रहावी. आता मी शेजारची राज्ये जिंकून 'चक्रवर्ती' बनू इच्छितो."

त्याचे बोलणे ऐकून मुनि क्रोधाने म्हणाला–"विक्रम, तू कधीही असला मूर्खपणाचा विचार मनात आणू नकोस. तू आतापर्यंत जे काही मिळवलं आहेस त्यावरच यापुढे संतुष्ट रहा."

इतकी गोष्ट सांगून वेताळने राजाला सावध करत म्हटले–"राजा, मुनीनेच राजाला एक एक पायरी चढत उन्नतीचे शिखर गाठायला प्रोत्साहन दिले. त्याच मुनीने विक्रमला चक्रवर्ती बनण्यापासून परावृत्त का केले. याचं कारण ईर्ष्या अन् असहनशीलताच नव्हे का? एका देशाचा राजा बनल्यानन्तर, मुनि रागावल्याबरोबर विक्रमने चक्रवर्ती बनण्याचा आपला संकल्प सोडून का दिला? त्याला काय अशी भीती वाटली, की मुनि मन्त्रशक्तीचा वापर करून आपले काही नुकसान करील? माझ्या या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असूनही देण्याचे टाळलेस तर, हे विक्रमराजा, तुझ्या मस्तकाचे तुकडे होऊन पडतील."

यावर विक्रमादित्य उत्तरला–"प्रत्येक व्यक्तीच्या उन्नतीचीही एक सीमा असते. ती सीमा ओलांडून कोणी उन्नति करायचा प्रयत्न केला तर ती उन्नति दुसऱ्यांना हानि-कारक बनण्याच्या अवस्थेला पोचते; म्हणूनच अशा वेळी प्राप्त उन्नतीनेच संतुष्ट होणे श्रेयस्कर असते. विक्रमच्या चक्रवर्ती बनण्याच्या संकल्पामुळे अनेक युद्धे होऊन जनतेची व मालमत्तेची अपार हानि झाली असती - हाच विचार करून मुनीने त्याला तिथेच थांबवले; त्याच्या मनात विक्रम-बद्दल कसलीही असूया वा असहनशीलता वगैरे मुळीच नव्हती. मुनीच्या सांगण्यातला उद्देश विक्रमनेही बरोबर ओळखला आणि आपला संकल्प सोडून दिला. हे काही त्याने मुनीच्या मन्त्रशक्तीला भिऊन केले नाही."

हे उत्तर देऊन राजा पुन्हा गप्प होताच प्रेतातला वेताळ प्रेतासह पुन्हा अदृश्य होऊन झाडाच्या फांदीला लटकू लागला.

(कल्पित)

रामवर्माचा एकुलता एक मुलगा होता नागवर्मा. तसा तो स्वभावाने चांगला होता. पण जरा जास्त लाड केले गेल्या-मुळे तो भारीच उद्धट झाला होता. आपल्या जिभेवर त्याचा खूपदा ताबा रहात नसे.

नागवर्माशी आपल्या मुलीचा विवाह करून द्यावा, या उद्देशाने त्याचा एक दूरचा नातेवाईक शूरवर्मा एकदा त्याच्या घरी आला. नागवर्माला जेव्हा हे कळले तेव्हा तो चेष्टेने शूरवर्माला म्हणाला–"अहो महाराज, मला भीती पडलीय की तुमची मुलगी दिसायला तुमच्यासारखी तर नाही ना?"

यावर शूरवर्मा पटकन् बोलला–"भिऊ नको बाबा! मी तर तुझा दूरचा नातेवाईक आहे, जवळचा नाही. त्यामुळे माझी मुलगी तुझ्यासारखी नाहीय! तुझ्यासारखी नसून आणखी कुणासारखी असेल, तर सुन्दरच असेल नं?"

शूरवर्माच्या बोलण्यातली मस्खी ओळखून नागवर्मा रागाने म्हणाला–"तुम्हाला जर माझ्या सौन्दर्याबद्दल माहीत होतं, तर माझ्या शोधात इथे आलातच कशाला? तुमच्या मुलीला आणखी कुठलं दुसरं स्थळ नाही मिळत का?"

नागवर्माचे चिडणे पाहून शूरवर्मा हसत हसत म्हणाला–"तू माझा दूरचा का होईना पण नातेवाईक आहेस ना, मग तुला एवढी सुद्धा मदत न केली तर कसं बरं चालेल? मी हे सर्व समजूनच इतक्या लांब तुझ्या घरी आलो आहे, की मी तुला आपली मुलगी दिली नाही, तर कदाचित तुझं लग्नच होणं कठीण होईल न?"

मग काय! नागवर्मा भारीच चिडला. नागवर्माजवळ जाऊन शूरवर्माने विचारले–

"वसुंधरा"

"तू माझ्या मुलीशी लग्न करायला तयार नाहीस? याचं कारण सांगशील मला?"

"तुम्ही माझा अपमान केलेला आहे; बास, हेच एक कारण आहे." नागवर्मा उत्तरला.

"मी तुझा अपमान नाही केला; केवळ चेष्टा केली तुझी इतकंच! खरोखरी तू मला आवडला नसतास, तर तुला मुलगी द्यावी म्हणून तुझ्या घरी कशाला आलो असतो मी?" शूरवर्मा आपलं समर्थन करत म्हणाला.

"काहीही असो! चेष्टा म्हणूनही काही कोणी कुणाचा अपमान करत नसतं!" नागवर्मा हट्टाला पेटला होता.

"तू जर असाच विचार करत असशील तर बोल, प्रथम तू माझा अपमान का केलास? तूही माझी चेष्टा केली होतीस न?" शूरवर्माने विचारले.

"मी कधी अपमान केला तुमचा?" आश्चर्याने नागवर्माने विचारले.

"तू नाही म्हणलास, की माझी मुलगी दिसायला माझ्यासारखीच असेल अशी तुला भीती वाटते? मी तर वयाने तुझ्यापेक्षा मोठा आहे. तू माझी चेष्टा करू करू शकतोस, अन् मीही तुझी चेष्टा केली तर ती माझी चूक कशी?" शूरवर्माने बरोबर बाण सोडला.

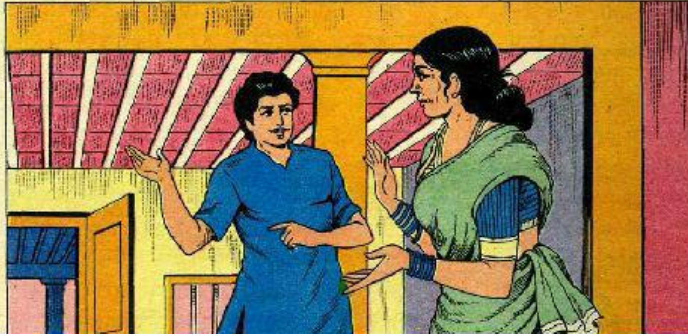
"ओहो, असं होय? मी तर ते तेव्हाच विसरून गेलो. मी कधी कुणाची चेष्टा-मस्करी केली, तर लगेच ती विसरूनही जातो, कारण मनात एकाद्याबद्दल अढी ठेवणं माझ्या स्वभावात नाही." नागवर्माने स्पष्टीकरण दिले.

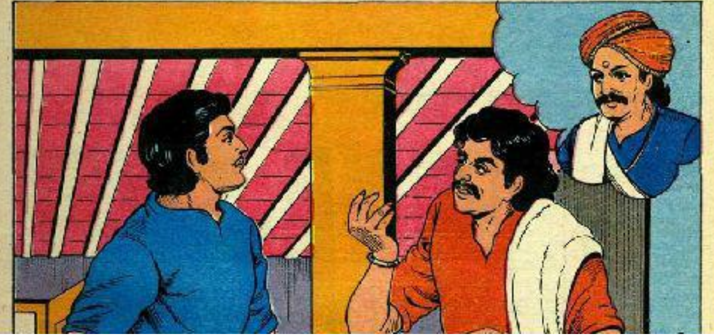
"तू मजेने माझी चेष्टा करून विसरूनही गेलास. मग, मीही मजेनेच तुझी चेष्टा केली. तेव्हा हेही तू विसरूनच जा." शूरवर्माने त्याची समजावणी करीत म्हटले.

"एक शब्दही कधी कोणी मला लागेल असं बोललं, तर मी आयुष्यातही ते कधी विसरू शकत नाही. तेव्हा तुमचं-माझं मुळीच पटायचं नाही, माझा नाद सोडून द्या अन् जा आता परत!" नागवर्मा आपला हट्ट सोडायला तयार नव्हता.

यावर शूरवर्मा पुन्हा त्याला समजावत म्हणाला–"हे बघ, चक्रधरपुरात संयम नावाचा एक ज्ञानी तरुण आहे. या भागात असा कोणीही नसेल की जो त्याला ओळखत नाही. त्याची अन् तुझी सारी लक्षणं सारखीच वाटतात मला. पण मला हे नाही समजत की तुझ्याचसारखा असून संयम महामानव कसा झाला आणि तू मात्र कुणालाही माहीत नाही असा सामान्य-माणूस कसा काय झालास? तू एकदा जाऊन त्याला भेटच. त्याचं रहस्य ओळखून तूही महामानव बनू शकशील." इतके बोलून शूरवर्मा तिथून निघून गेला.

नागवर्माने संयमचे नाव अनेकदा ऐकले होते. त्याला जेव्हा कळले की आपल्या-

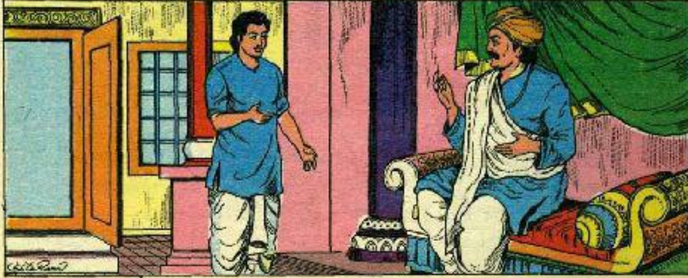
सारखेच गुण असलेला माणूस महामानव बनला आहे, तेव्हा त्याचे कुतूहल जागृत झाले. अन् तावडतोब तो घरून निघून चक्रधरपुरला पोचला. त्याने आपली हकिकत संयमला सांगितली.

संयम अपार संपत्तीचा वारस होता. त्याला बायको व मुलेही होती, नोकरचाकरही भरपूर होते त्याच्याकडे. त्याला स्वतःला जे काही माहीत होते, ते तो इतरांनाही सांगत असे. अनेक लोक आपल्या अडचणी सोडवून घेण्यासाठी त्याच्याकडे जात. त्याच्यामुळे फायदा मिळवणारे श्रीमन्त लोक त्याला तऱ्हेतऱ्हेच्या भेटवस्तु देत असत.

नागवर्माने जेव्हा आपली हकिकत संयमला सांगितली, आणि तो त्याला म्हणाला– "महाराज, आपण तर एक महान् ज्ञानी आहात. आपली ज्ञान-संपदा व धन-संपदा लोकांना वाटून आपण महामानव बनलेले आहात. माझ्या एका दूरच्या नातेवाईकाने मला खोटंच सांगितलं की आपल्या दोघांच्यात एकाच प्रकारचे गुण आहेत; म्हणून मी आपल्या दर्शनासाठी इतक्या दूर निघून आलो आहे."

संयम हसत त्याला म्हणाला–"वत्सा, तुझ्या नातेवाइकाने तुला खोटं नाही सांगितलं! ही गोष्ट खरीच आहे की आपल्या दोघांच्यात सारखेच गुण आहेत. पण त्यात थोडासा फरक आहे. तुझी कोणी थोडीशी चेष्टा केली, तरी तुला सहन होत नाही; पण केवळ गंमत म्हणूनही कधी दुसऱ्याची चेष्टा करणं, मला आवडत नाही. समोरच्या व्यक्तीची चेष्टा करून तू ती लगेच विसरूनही जातोस; पण समोरच्या माणसाने माझी कधी निन्दा केली, तरी मी ती लगेच विसरून जातो."

आता कुठे सामान्य माणूस व महामानव यांच्यातला फरक नागवर्माच्या लक्षात आला. नंतर नागवर्मा चक्रधरपुरहून सरळ शूरवर्माच्या गावी गेला, अन् त्याने त्याची क्षमा मागितली. त्याच्या मुलीशी त्याने विवाह केला व अनेक वर्षे सुखाने कालक्रमणा केली.

चांदोबा पुरवणी–१३

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

प्राचीन काळी डेल्फी नगरातले पुजारी भविष्यात घडणाऱ्या घटनांबद्दल माहिती सांगत असत. त्याला ते 'भविष्यवाणी' असे म्हणत. एकदा लिडियाहून एक दूत डेल्फीला येण्यासाठी निघाला. स्वतःच्या भविष्याची माहिती विचारण्यासाठी लिडियाच्या राजाने हा दूत पाठवला होता.

काही कारणाने दूतावर रागावून डेल्फीच्या पुजाऱ्यांनी त्याचा अपमान केला. यावर तो दूत म्हणाला–"आलेल्या अतिथीचा आदर करणे हे तुमचे कर्तव्य आहे, त्याचा अपमान करणे चुकीचे आहे." याचे उदाहरण म्हणून त्याने 'गरुड व किडा' ही गोष्ट त्यांना सांगितली–

कोणे एके काळी एका गरुडाने एका सशाला पकडण्यासाठी त्याचा पाठलाग केला. गरुडापासून आपला बचाव करून घेण्यासाठी सशाने एका किड्याचा आश्रय घेतला. तेव्हा बिचाऱ्या सशाला सोडून देण्याबद्दल किड्याने गरुडाला विनवले. पण त्याची काहीही पर्वा न करता गरुड सशाला उचलून घेऊन गेला आणि त्याने सशाला खाऊन टाकले. यानंतर गरुडाचा सूड घ्यावा म्हणून गरुड जिथे-जिथे अंडी घाली, तिथे-तिथे जाऊन किडा ती अंडी खाली ढकलून देई. शेवटी गरुडाने बृधाच्या मांडीवरच अंडी घातली. पण तरीही गप्प न बसता किड्याने वरून बृधाच्या मांडीवर कचरा पाडला. बुध जेव्हा आपल्या मांडीवरली ती धूळ झटकू लागला, तेव्हा अंडी खाली पडून फुटून गेली. नन्तर आपला अतिथि ससा याला गरुडाने कसे मारले याबद्दल किड्याने बुधाला सांगून दुःख प्रकट केले. बुधाने निर्णय जाहीर केला कि, गरुडाची कृति चुकीची असून त्याबद्दल किड्याने त्याचा घेतलेला सूड न्याय्य आहे.

दूताने सांगितलेली ही गोष्ट ऐकून पुजाऱ्यांचे आणखीच पित्त खवळले व त्यांनी दूताला कड्यावरून खाली लोटून देऊन मारून टाकले. हा दूत कोण? [पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. गोव्यावर राज्य करणारे विदेशी सरकार कोणते?
२. त्यावर कब्जा करणाऱ्या सेनापतीचे नाव काय?
३. हस्तिनापुरची स्थापना कोणी केली?
४. इतिहासात नोंदलेला आजपर्यंतचा सर्वात मोठा भूकंप केव्हा व कोठे झाला?
५. 'हजार कबरी असणारे' शहर कोणते?
६. एकाच वेळी सील मासा किती दूरपर्यंत पोहू शकतो?

[पान ३६ पहा]

मगध

आपल्या देशातील प्राचीन राज्यांपैकी मगध एक होय. नावात थोडा फरक असला तरी मगधचा उल्लेख आपल्या वेदातही आहे.

पुराणांच्या म्हणण्यानुसार जरासन्धाचा पिता बृहद्रथ याने या राज्याची स्थापना केली. असे म्हटले जाते की जरासन्धाने आपल्या आराध्य-दैवताला बळी देण्या-साठी अनेक राजांना पकडून कैदेत ठेवले होते. परन्तु या दुष्टाचा भीमाने मल्लयुद्धात वध करून त्या सर्व राजांना मुक्त केले होते. जरासन्धानन्तर गादीवर आलेल्या त्याच्या मुलाने महाभारत युद्धात पाण्डवांचा पक्ष स्वीकारला होता.

ऐतिहासिक दृष्टीने विचार केला तर-बिम्बिसार नावाच्या एका महाराजाने मगधवर राज्य केले होते. त्याच्याच शासनकाळात महावीराने जैनमताचे आणि गौतम बुद्धाने बुद्धमताचे प्रबोधन केले. या दोघांबद्दलही बिम्बिसारने अपार आदर दाखवलेला आहे.

बिम्बिसारचे मगध राज्य आज पाटणा व गया जिल्ह्यांच्या नावाने प्रसिद्ध आहे. बिम्बिसारचा पुत्र अजातशत्रु याने गंगा व सोन या नद्यांच्या संगमाजवळ पाटली-ग्राम नावाचा दुर्ग बांधला होता. या दुर्गाला घेरून असणारे नगर त्या काळात 'पाटलीपुत्र' किंवा 'कुसुमपुर' या नावाने प्रसिद्ध आहे.

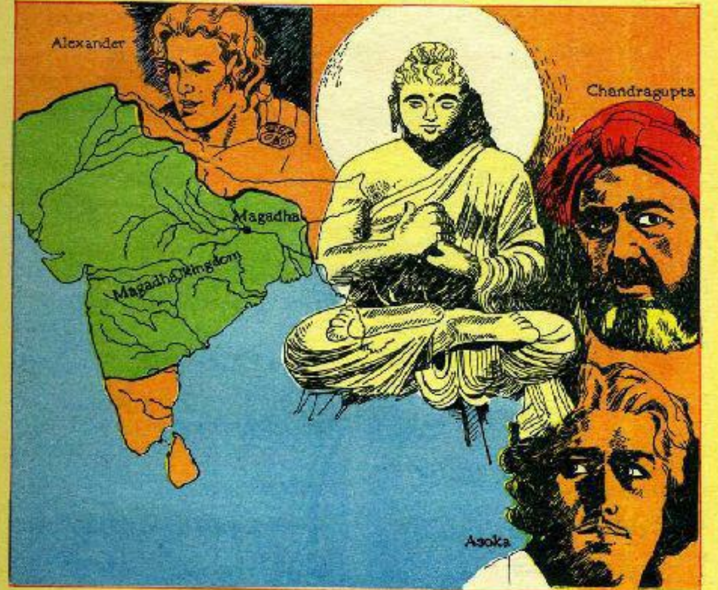
मगध एक शक्तिशाली राज्य म्हणून विख्यात होते. त्यामुळेच त्या भूभागावर अधिकार प्रस्थापित करण्यासाठी ग्रीक सम्राट सिकंदर आपल्या देशात आला; पण मगधवर हल्ला करायचे साहस त्याला झाले नाही. पाटलीपुत्र आपली राजधानी बनवून अनेक राजांनी आपल्या देशावर राज्य केले होते. त्यात चन्द्रगुप्त व त्याचा

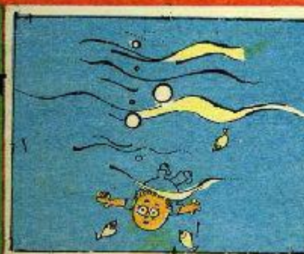
लिंबू खाण्यात जागतिक विक्रम

गिनीज् बुक मधे आपले नाव यावे म्हणून कोईमतूरच्या ३७ वर्षांच्या एन्. पार्थसारथीने तीन लिंबांचे १२ तुकडे करून ते ११.२ सेकन्दात खाऊन दाखवून नवा उच्चांक स्थापित केला. पार्थसारथीच्या म्हणण्यानुसार या क्रियेत यापूर्वी जागतिक उच्चांक स्थापित करणाऱ्या बार्बीकेंपला त्याने हरवले आहे.

नातू चक्रवर्ती अशोक हे अत्यंत प्रसिद्ध आहेत. आज पाटणा ही बिहार राज्याची राजधानी आहे. गया जिल्ह्यातील गया व बुद्ध गया अत्यंत पवित्र मानली जातात. गया शहरातच 'मगध विश्व-विद्यालय' वसलेले आहे.

थोडक्यात वाचला

स्वित्झर्लण्डमधील पाच वर्षांचा एक मुलगा अपघाताने बेग्यार सरोवरात पडून बुडाला. त्याच वेळी तेथे पाणबुड्याचे प्रशिक्षण घेणाऱ्या लोकांनी प्रयत्न करून ३० मिटर खाल बुडलेल्या त्या मुलाला, त्याने शेवटचा श्वास घेण्यापूर्वी किनाऱ्यावर आणले. जवळच असणाऱ्या एका डॉक्टरने त्याच्यावर उपचार केला. परिणामतः मुलगा अगदी थोडक्यात वाचला.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. शेक्सपियर जन्मला, त्याच वर्षी जन्मलेला विख्यात इंग्रजी नाटककार कोण?

२. त्याचा मृत्यु केव्हा व कसा झाला?

३. आत्महत्या करायला भाग पाडला गेलेला रोमन कवि कोण?

४. त्याला कोणी कैद केले व का?

५. भारताबाहेरचा, आपल्या शैलीतली रामायण कथा असणारा देश कोणता?

६. 'सागा' काय आहे?

उत्तरावली

तो कोण?

इसाप.

तुम्हाला माहीत आहे?

१. पोर्तुगाल (पोर्तुगीझ).
२. अल्फान्सो द अल्बुकर्क.
३. भरताच्या पाचव्या पिढीतला हस्तिन.
४. १३३३ मधे चीन मधे, निरनिराळ्या स्वरूपात दहा वर्षे हा चालूच होता.
५. अल्जीरियातील एलकूड शहर.
६. अलास्कातील सील पाच हजार मैल पोहू शकतात.

साहित्य

१. क्रिस्टोफर मार्लोन, १५६४ मधे.
२. २९ वर्षांचा असताना, एका घरात सुरा भोसकून त्याला मारून टाकले गेले.
३. ल्यूकन.
४. नीरो चक्रवर्ती, त्याच्या विरुद्ध कारस्थान केल्याबद्दल.
५. इंडोनेशिया.
६. आइसलण्डमधील मध्ययुगीन ग्रन्थ.

नेहरूंची गोष्ट-११

हिंदुस्तानचे गव्हर्नर जनरल लॉर्ड आर्यविन व महात्मा गांधी यांच्यात बोलणी होणार होती, याच संदर्भात चन्द्रशेखर आजाद गुप्तपणे पं. नेहरूंना भेटला. त्याने पंडितजीना विचारले— "या दोघां मधील बोलणी संपल्यावर भगतसिंहा सारखे तुरुंगात डांबलेले क्रांतिकारी बंदीशाळेतून मुक्त होतील का?"

या घटने नंतर दोन-तीन आठवड्यांतील गोष्ट आहे. गांधी आर्यविन यांच्यात चर्चा चालू होती. त्यावेळी पोलिसांनी अलाहाबादच्या उद्यानात चन्द्रशेखर आजादला घेरून बंदी बनविण्याचा प्रयत्न केला. यावर आजादने आपल्या बंदुकीच्या गोळ्यांनी दोन शिपायांना जखमी केले. म्हणून या वीर तरुणाला पोलिसांनी तेथेच गोळ्या घालून ठार मारले.

गांधीजी व आर्यविन यांच्यात एक करार झाला आणि त्याला अनुसरून कांग्रेसने आपली असहयोगाची चळवळ स्थगित केली. ब्रिटिश सरकारने तुरुंगात डांबलेल्या हजारो कांग्रेस कार्यकर्त्यांना मुक्त केले.

तुरुंगातून सुटलेल्या काँग्रेसच्या पुढाऱ्यांचे व कार्यकर्त्यांचे जनतेने उत्स्फूर्तपणे भव्य स्वागत केले. काही ठिकाणी त्यांचे अभिनन्दन करण्यासाठी विशेष सभा योजण्यात आल्या. या सभांतून काँग्रेसच्या पुढाऱ्यांनी जोरदारपणे सांगितले की गांधी-आयर्विन करार म्हणजे काँग्रेसचा जय व ब्रिटिश सरकारचा पराजय होय! हे राज्य-कर्त्यांना मोठे अडचणीचे झाले नि त्यांचा पारा चढला.

काँग्रेसचे वार्षिक अधिवेशन कराची येथे सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या अध्यक्षते खाली झाले. गुजरात मध्ये जन्मलेले हे देशभक्त एका थोर राष्ट्रीय नेत्याच्या रूपात जनतेपुढे आले. कराचीचे काँग्रेसचे अधिवेशन मोठ्या उत्साहपूर्ण वातावरणात सुरू झाले.

सरहद्द प्रांतातून आलेले पठाण नेता खान अब्दुल गफार खान यांनी कराचीच्या अधिवेशनात चांगलीच छाप पाडली. त्यांची शिष्य-मंडळी तांबडे सदरे घालीत. म्हणून त्यांना 'लाल सदरेवाले' म्हणून संबोधण्यात येऊ लागले. त्या सर्वांनी काँग्रेसपक्षाचा स्वीकार केला.

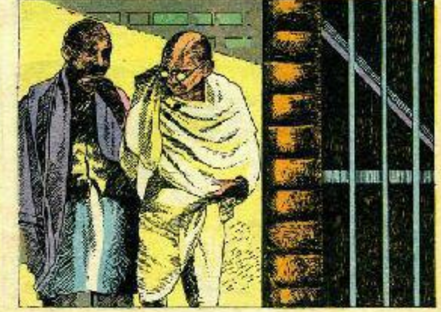
गोलमेज परिषदेत भाग घेण्यासाठी गांधीजी लंडनला गेले. भारताच्या समस्या सोडविण्यासाठी ही परिषद आयोजित करण्यात आलेली होती. पण या परिषदेतून म्हणावे तसे संतोषजनक काही निष्पन्न झाले नाही.

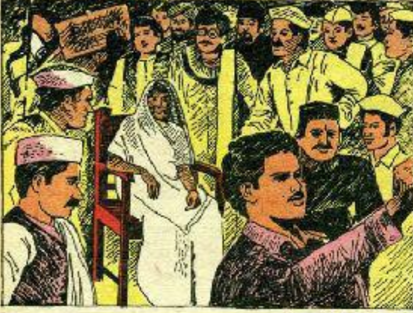

ब्रिटिश सरकारच्या जेव्हा हे लक्षात आलं की भारतातील पुढारी त्यांचे म्हणणे मानीत नाहीत, तेव्हा सरकारने दमन-नीति सुरू केली. पं. जवाहरलाल नेहरू मुंबईत रेल्वेने प्रवास करीत असताना गाडी अचानकपणे थांबवून त्यांना कैद करण्यात आले.

४ जानेवारी १९४२ रोजी म. गांधीजी लंडनहून परत आले. त्यावेळी सरदार पटेलांच्या बरोबर गांधींना ही अटक केली गेली. सरकारने जनतेचे नागरिक अधिकार अमान्य केले आणि त्यामुळे सरकार व स्वातंत्र्य-सेनानी यांच्या-मधील चर्चेच्या मार्गात अडथळा निर्माण झाला.

काही दिवसांनी अलाहाबाद मधे एक मिरवणूक निघाली. तिचे नेतृत्व पंडितजींच्या आईने केले. पोलिसांनी मिरवणूक मध्येच अडवली. नेहरूंची आई म्हातारी नि दुबळी होती. म्हणून एका स्वयंसेवकाने खुर्ची आणली आणि नेहरूंची आई त्या खुर्चीवर बसली.

एकाएकी पोलिसांनी लाठीमार सुरू केला. नेहरूंच्या आईचे संरक्षण करण्यासाठी नेमलेले सचिव व काही अन्य काँग्रेस पुढाऱ्यांना पोलिसांनी पकडून नेले, मिरवणूक उध्वस्त करण्यात आली. नेहरूंच्या आईला खुर्चीवरून खाली पाडण्यात आले.

एवढ्यावर पोलिसांना संतोष वाटला नाही. त्यांनी वर लाठीचा मारा केला. आईच्या डोक्यातून रक्त वाहू लागलं नि ती बेशुद्ध झाली. यानंतर एका अधिकाऱ्याने तिला घरी पोचवलं. तुरुंगात बन्द असलेल्या नेहरूंना जेव्हा ही बातमी समजली. तेव्हा ते विचार करू लागले—दुबल्या व म्हाताऱ्या आईला यांनी रक्तबंबाळ केलं, अशा स्थितीत अजून ही अहिंसा-मार्गावर चालणं योग्य आहे का? (क्रमशः)

तीन प्रश्न

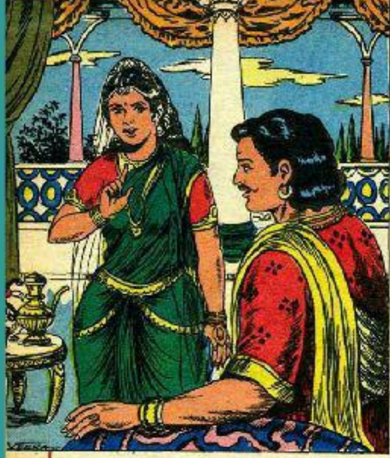
अनुपम देशावर राजा विक्रमसेन राज्य करत असे. त्याला दोन राण्या होत्या— मोठीचं नाव वासंती आणि छोटीचं मांडवी. दोघी निरनिराळ्या महालात रहात असल्या तरी त्या नेहमी एकमेकींना भेटत असत. कोणत्याही प्रकारचा गैरसमज किंवा हेवा-दावा नव्हता दोघीत. एकमेकींशी अगदी सख्या बहिणी प्रमाणे त्या प्रेमाने वागत. दोघीही चांगल्या सुशिक्षित अन् दिसायला सुन्दर होत्या. पण दोघींच्यात मांडवी बोलण्यात अधिक चतुर अन् चमत्कारांची आवड असणारी होती.

राजा विक्रमसेन स्वतः उत्तम कवि होता. त्याबरोबरच तो विनोदप्रिय आणि चतुरोक्तिप्रिय ही होता. त्यामुळे दरबारात पुष्कळदा तो सभासदांना चतुरोक्तिपूर्ण कोडी विचारून त्यांची उत्तरे ऐकण्यात आनन्द मानी. कधी कधी दरबारातल्या हकिकती तो मांडवीलाही सांगत असे. एकदा दरबारात घडलेला एक चमत्कारपूर्ण प्रसंग तो मांडवीला सांगत होता. तेव्हा जरासं हसून मांडवी राजाला म्हणाली—"महाराज, तुम्ही तर मोठे विनोदप्रिय आहात, कविराज आहात. मी आपणाला तीन प्रश्न विचारते, त्यांची उत्तरे द्यावी."

मांडवीचे बोलणे ऐकून राजाला मोठे कुतूहल वाटले. तो म्हणाला—"तीन प्रश्न विचारायचेत? विचार बरं, ऐकू देत तर खरं!"

"ठीक आहे; ऐका तर! माझा पहिला प्रश्न आहे. आपल्या सौन्दर्याची पतीने कशा प्रकारे स्तुति केली तर पत्नीला अधिक आनन्द वाटेल? दूसरा प्रश्न-स्त्री कितीही सुशिक्षित अन् सहनशील असो, तिला आपला पति कोणत्या परिस्थितीत

विजया आठवले

आपल्याला रागावून बोलल्यास तो असह्य असा अपमान वाटतो? तिसरा प्रश्न - अशी कोणती गोष्ट आहे की जी कोणतीही स्त्री कधीही सहन करू शकत नाही?" मांडवीने आपले तीन्ही प्रश्न विचारून टाकले.

आपल्या पत्नीचे प्रश्न राजाने लक्षपूर्वक ऐकले. पण विचार करूनही तो त्यांची उत्तरे देऊ शकला नाही. निरनिराळी उत्तरे त्याच्या मनात आली, पण नंतर त्याला ती निरर्थक वाटली.

जरा विचार केल्यावर आपली दाढी कुरवाळत विक्रमसेन म्हणाला–"प्रश्न फारच अवघड विचारलेस बुवा?"

मांडवी हसत म्हणाली–"मग, आपल्याला काय वाटलं! ठीक आहे. उद्या राजसभेत हेच प्रश्न विचारा आपण!"

मांडवीचे हे बोलणे 'ती आपणावर आरोप करत आहे' असे वाटले राजाला. तिथून उठून जात तो म्हणाला–"ठीक आहे; पाहीन."

तेथून निघून जाणाऱ्या आपल्या पतीकडे मांडवी जरा वेळ पहात राहिली; अन् मग स्वतःशीच हसून गप्प झाली. विक्रमसेन तियून निघून थेट वासन्तीच्या महालात गेला.

पतीचा गंभीर चेहरा पाहून घाबरून वासन्तीने विचारले–"प्रभु, आपण त्रासलेले दिसता. राजकारभारात तर काही..."

"हां हां. तुझ्या बहिणीने मोठा कारभार उपस्थित केलाय न!" जरा रुष्टतेने राजा म्हणाला.

हे उत्तर ऐकून वासंतीने हळूच एक निश्वास टाकला आणि हसतच तिने विचारले–"महाराज, काय केलं मांडवीने आज?"

विक्रमसेनने वासन्तीला सर्व हकिकत सांगितली.

ती ऐकून वासन्तीने विचारले–"आपली ही अडचण मी सोडवू?"

आश्चर्याने राजाने विचारले–"तू उत्तरं देशील? नको, नको. हे बरोबर नाही होणार."

"काही हरकत नाही. स्त्रीचं मन स्त्रीच ओळखू शकते. मी उत्तरं सांगेन; आपण मांडवीला सांगावं, की आपणच विचार करून उत्तरं सांगितली आहेत." असे समजावून वासन्तीने मांडवीच्या तीनही प्रश्नांची उत्तरे राजाला सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी राजा विक्रमसेन पुन्हा मांडवीच्या अंतःपुरात गेला. तो मांडवीला म्हणाला–"तू विचारलेल्या कठीण प्रश्नांची उत्तरं सांगू तुला?"

"प्रश्नांची उत्तरं आपण स्वतःच शोधून काढलीत?" आपले हसणे दाबून धरत मांडवीने विचारले.

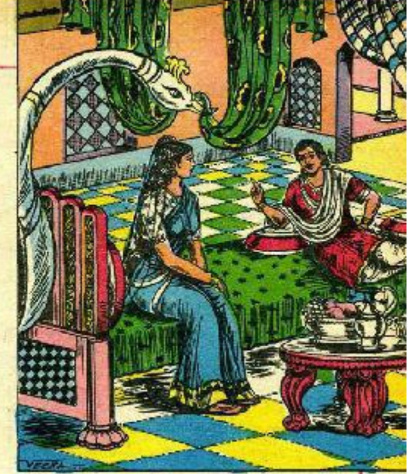
"हो, हो." विक्रमसेन गर्वाने उत्तरला.

"ठीक आहे. सांगा बरं!" मांडवी म्हणाली.

"ऐकच तर! तुझ्या पहिल्या प्रश्नाचं उत्तर असं–एकाद्या स्त्रीला रंभा, उर्वशी म्हणून तिची स्तुति करण्यापेक्षा, दुसऱ्या एकाद्या रूपवती स्त्रीशी तिची तुलना करून, तिच्यापेक्षा तू सुन्दर आहेस असं म्हटलं तर ती जास्त आनन्दित होईल!" विक्रमसेनने पहिले उत्तर दिले.

"बरोबर आहे. आता दुसऱ्या प्रश्नाचं उत्तर?" मांडवीने विचारले.

"पतीने कधी कितीही निन्दा केली तरी ती सहन करणाऱ्या स्त्रीला, त्याने जर

तिच्या सवती किंवा जावा यांच्यासमोर एक शब्द जरी निन्देचा काढला तरी तिला तो आपला असह्य असा अपमान वाटतो–हे तुझ्या दुसऱ्या प्रश्नाचं उत्तर." असे म्हणून विक्रमसेनने जरा अभिमानाने मान उचलली.

"बरोबर, ठीक आहे. आता माझ्या तिसऱ्या प्रश्नाचेही उत्तर सांगून टाका बरं?" मांडवीने म्हटले.

"स्त्री सर्व काही सहन करील; पण तिच्यासमोर पतीने जर परनारीची प्रशंसा केली तर ती सहन नाही करू शकत. हे झालं तुझ्या तिसऱ्या प्रश्नाचं उत्तर. झालं समाधान?" असे म्हणत विक्रमसेनने

विजयगर्वाने पहात आपली उत्तरे समाप्त केली.

"हे ही उत्तर अगदी बरोबर आहे. याचाच अर्थ असा की ताईने आपणाला बरोबर उत्तरं सांगून इकडे पाठवले." हळूच हसत मांडवी म्हणाली.

तिचे हे बोलणे ऐकून विक्रमसेन आश्चर्यचकित झाला–"नाही, नाही. असं काही नाही." आपलं समर्थन करीत तो खरी गोष्ट लपवण्याचा प्रयत्न करू लागला.

"सत्य कशाला लपविता महाराज? ही सारी उत्तरे आपल्याला ताईने सांगितलेली आहेत!" मांडवी म्हणाली. राजा विक्रमसेनने ओळखले की आता लपवाछपवी करण्यात काहीच हशील नाही. त्याने हसत मांडवीला विचारलं–"तुझं म्हणणं अगदी शंभर टक्के बरोबर. पण आता सांग, तू हे कसं ओळखलंस?"

"माझ्या प्रश्नांची उत्तरं आपल्याला स्वत:च समजली असती तर माझ्या बुद्धिमत्तेची तारीफ करत उत्तरंही तेव्हाच सांगून टाकली असतीत. पण आपण इथे पोचल्याबरोबर-तू विचारलेल्या कठीण प्रश्नांची उत्तरं-असं म्हणून मला चिड-वायचा प्रयत्न केलात. आपण स्वत: उत्तरं शोधून काढू शकलो नाही, या दु:खामुळेच आपण मला चिडवलंत. माझ्या जेव्हा हे लक्षांत आलं की ही उत्तरं आपण स्वत: शोधलेली नाहीत, तेव्हा ती कोणी सांगितली असावी याची कल्पना करणं मुळीच कठीण नव्हतं!" मांडवी म्हणाली.

आपल्या पत्नीच्या बुद्धिमत्तेवर मनातल्या मनात राजा प्रसन्न झाला.

"हो, हो! त्या दु:खाने प्रेरित होऊनच मी तुझी अवहेलना केली. पण आता मात्र मी तुझ्या तर्कशक्तीची मनापासून दाद देतो आहे." असे म्हणत आपल्या गळ्यातला मोत्यांचा हार काढून राजाने मांडवीच्या गळ्यात घातला.

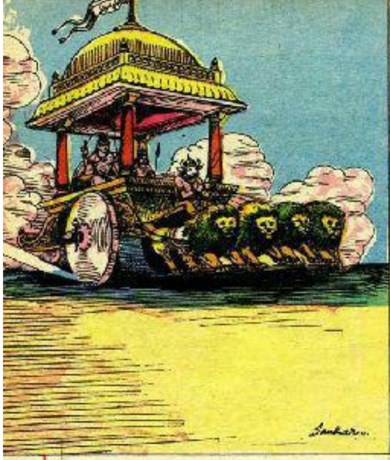

श्रीकृष्ण बाणासुराच्या नगरीचे अवलोकन करू लागले. त्याच वेळी नारदाने तेथे प्रवेश केला आणि सांगितलं–"श्रीकृष्णा, पाहतो आहेस ना? पार्वती सह शिवजी स्वत: या नगरीचे संरक्षण करीत आहेत. म्हणून तुला आपले काम करताना खूपच सावधान राहिले पाहिजे."

मंदस्मित करीत श्रीकृष्ण म्हणाले–"माझ्या कामात विघ्न आणण्याचा ईश्वराने स्वत: जरी प्रयत्न केला, तरी मी यथाशक्ति प्रयत्न करणारच. अयशस्वी होऊन परत कधी ही जाणार नाही."

असं म्हणून श्रीकृष्णाने नगराच्या प्रमुख प्रवेश-द्वाराजवळ जाऊन आपला पांचजन्य फुंकला. शंखध्वनि ऐकून बाणासुराचे सैन्य एकाद्या महासागराप्रमाणे जमा झालं. श्रीकृष्ण, बलराम, प्रद्युम्न आणि गरुड यांनी अतिशय उत्साहाने राक्षस-सेनेचा संहार करायला सुरुवात केली. राक्षसांच्या सैन्यातील बरेच सैनिक मेले नि बाकीचे रण-भूमि सोडून पळून गेले.

अशा प्रकारे आपला भक्त बाण याचा अपमान होत असलेला पाहून शिवजींच्या रागाचा पारा चढला. ते स्वत: युद्धासाठी तयार होऊन सिंह जुंपलेल्या रथा वर आरूढ होऊन निघाले, त्यांच्या रथा वर वृषभध्वज फडकत होता. त्यांचा सारथी होता नंदि, बरोबर कुमारस्वामी आणि अनेक पट्टीचे वीर होते.

आता शिवजी व श्रीकृष्ण यांच्यात युद्ध सुरु झाले. प्रारंभीच शिवजींनी श्रीकृष्णावर शंभर बाणांचा वर्षाव केला. उत्तरादाखल श्रीकृष्णाने आपले इन्द्रास्त्र फेकले. त्यातून हजारो बाण बाहेर पडले आणि त्या बाणांनी शिवजीच्या रथाला घेरलं. मग शिवजींनी आग्नेयास्त्र बाहेर काढलं. त्याच्या प्रभावाने चारी बाजूंना अग्नि-ज्वाळांचा डोंब उठला आणि त्यांनी सर्व बाण भस्मसात करून टाकले. यानंतर या ज्वाळा श्रीकृष्ण, बलराम, प्रद्युम्न नि गरूड यांना घेरू लागल्या. श्रीकृष्णाने वारुणास्त्राने त्या ज्वाळांना विझवून टाकले. यानंतर शिवजींनी पाच-सहा भयंकर अस्त्रें काढली, या सर्व अस्त्रांना कुछ-कामी बनविणाऱ्या अस्त्रांचा उपयोग करून शेवटी श्रीकृष्णांनी मंत्राने भारलेले वैष्णवास्त्र काढले. या महा अस्त्राला कसे तोंड द्यावे हे शिवजींना समजेना, तेव्हा त्यांनी अतिशय रागावून युगांतकारी भयंकर पाशुपतास्त्र बाहेर काढले.

शिवजींच्या रागाचा उद्रेक पाहून श्रीकृष्णांनी वेगाने आपले जृंभकास्त्र काढले. या अस्त्राचा उपयोग करताच शिवजी निर्बल झाले आणि जांभया देऊ लागले. त्यांच्या हातांतील धनुष्य-बाण खाली गळून पडले.

याच वेळी बाणासुर ही युद्ध-भूमी वर येऊन पोचला. त्याने शिवजींना शुद्धी वर आणण्याचा प्रयत्न केला. पण त्याचे सर्व प्रयत्न निष्फळ झाले. श्रीकृष्णाने दाही दिशा दुमदुमून सोडणारा आपला पांचजन्य फुंकला.

हे पाहून बाणासुराचे प्रथम श्रेणीचे वीर संतापले. त्यांनी प्रद्युम्नाला घेरून आपल्या शस्त्रांनी जणू झाकून टाकलं. तसेच राक्षसांनी त्याच्या बरोबर माया-युद्ध सुरु केले. प्रद्युम्नाने आपल्या सम्मोहनास्त्राचा उपयोग करून त्या सर्वांना निद्राधीन करून टाकले आणि मग अनेक राक्षसांचा संहार केला.

दरम्यान कुमारस्वामीच्या लक्षात आले की आपले वडील युद्धापासून विमुख होत आहेत. म्हणून त्याने स्वतः युद्ध करायला सुरुवात केली. एका बाजूस श्रीकृष्ण, बलराम व प्रद्युम्न यांच्याशी लढून त्यांना घायाळ केले आणि दुसऱ्या बाजूस तो स्वतः घायाळ झाला. यानंतर कुमारस्वामीने रागाच्या भरात श्रीकृष्णावर ब्रह्मशिरो-नामास्त्र फेंकले, पण श्रीकृष्णाने आपल्या सुदर्शन-चक्राने ते मोडून टाकले. मग त्यांनी कुमार-स्वामीवर सुदर्शन चक्र फेकले. ते कुमारस्वामीला जाऊन लागणार इतक्यात लम्बादेवी नावाच्या एका देवता-स्त्रीने युद्धभूमीत प्रवेश केला नि ती कुमारस्वामीला घेऊन गेली.

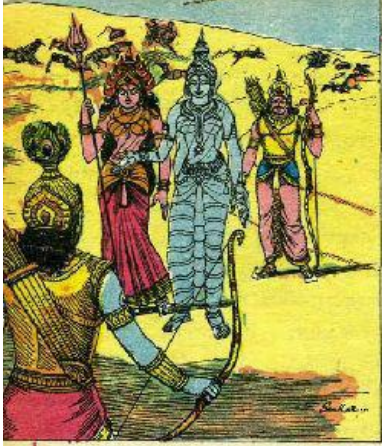
मोर्च्या वरील आपले संरक्षण करणाऱ्या वीरांना युद्ध-भूमि सोडून जाताना पाहून बाणाने विचार केला की आता स्वतःच संग्रामात उडी घेण्याची नामी संधि आपल्या हाती आली आहे. प्रसन्न अंतःकरणाने तो श्रीकृष्णाशी युद्ध करायला तयार झाला. दोघात जे भयंकर युद्ध झाले, त्यात बाणाचे रथ व आयुधे यांचा धुव्वा उडाला. त्याची ध्वजा मोडून खाली पडली. नंतर श्रीकृष्णाने सोडलेला बाण बाणासुराच्या छातीत आरपार घुसून निघून गेला आणि बाणासुर बेशुद्ध होऊन पडला.

श्रीकृष्णाच्या सुदर्शन चक्रापुढे बाणासुर नामोहरम होत आहे असे पाहून शिव-पार्वतीने पुन्हा लंबादेवीलाच पाठविले. ती येऊन बाणासुराच्या पुढे उभी राहिली. अदृश्य स्वरूपात पार्वती पण तेथे येऊन येऊन उभी राहिली.

यावर श्रीकृष्ण पार्वतीला उद्देशून म्हणाले–"देवी, आपण कशासाठी या सर्व कारवाया करीत आहात? आपण स्वतः जरी बाणासुराच्या संरक्षणासाठी येऊन उभ्या राहिलात, तरी मी त्याचे प्राण घेतल्या शिवाय राहणार नाही."

श्रीकृष्णाचं बोलणं ऐकून पार्वती म्हणाली–"तुम्ही तर सर्व-समर्थ आहात. तुम्ही जे काही

कराल, मी त्यात कसा अडथळा आणू शकणार? मी बाणासुराला आपला मुलगा मानलं आहे. मला पुत्रशोकात बुडविणं आपणास खचितच योग्य वाटणार नाही. म्हणून म्हणते याचं संरक्षण आपण करावे."

"देवी, आपल्या हजार हातांच्या बळा वर हा अलीकडे फार उन्मत्त झाला आहे. याचे फक्त दोन हात ठेवून बाकीचे कापून टाकले, तरच याचा गर्व अमळ कमी होईल! तसं केलं तरच याच्यातील राक्षसीपणा कमी होऊन तो आपला पुत्र म्हणविण्यास योग्य होईल. आपण माझ्या कार्यात अडथळा आणू नये." श्रीकृष्णाने पार्वतीला समजाऊन सांगितलं.

श्रीकृष्णाचं म्हणणं ऐकून पार्वतीने लंबा देवीला जायला सांगितलं. पार्वती सह लंबा देवी अदृश्य होताच श्रीकृष्णाने आपल्या सुदर्शन चक्राचा उपयोग केला. बाणासुराचे दोन हात सोडून बाकीचे सर्व हात सुदर्शन चक्राने कापून टाकले आणि ते पुन्हा श्रीकृष्णाच्या हाती आले.

तरी ही बाणासुराचे पौरुष कमी झाले नाही. त्याने आपल्या राहिलेल्या दोन हातात धनुष्य घेऊन श्रीकृष्णावर बाणांचा वर्षाव केला. यावर अतिशय रागाने श्रीकृष्ण त्याच्यावर पुन्हा सुदर्शन चक्र सोडण्याचा विचार करीत होते, इतक्यात स्वतः शिवजी सपरिवार तेथे आले नि म्हणाले–"श्रीकृष्णा, हा बाणासुर माझ्या आश्रयाला आलेला आहे. याचा वध करून मी याला दिलेले अभय-दान तू व्यर्थ करणार का? पुन्हा सुदर्शन चक्राचा वापर न करावास हे बरं!"

शिवजींची विनंती श्रीकृष्णाने मान्य केली आणि बाणासुराचा वध करण्याचा आपला विचार सोडून दिला. श्रीकृष्ण गरुडावर स्वार होऊन अनिरुद्धाला पहायला निघाले. नन्दिकेश्वराने बाणासुराला शिवजीच्या कडे पोचविले. शिवजींनी बाणासुराच्या कापल्या गेलेल्या हातांचे दुःख कमी व्हावे यासाठी उपचार केल

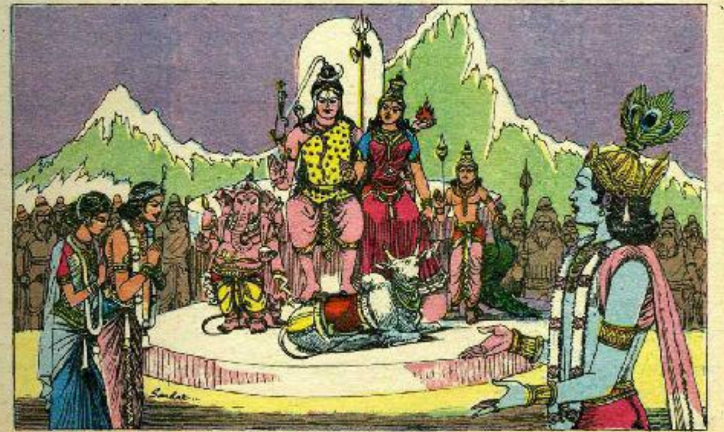
आणि आपल्या उच्च श्रेणीच्या वीरात त्याला स्थान दिले. बाणासुराला नन्दीच्या बरोबरीचे पद देण्यात आले. आता बाणासुर महाकाल नावाने ओळखला जाऊ लागला. शिवजी अंतर्धान पावले.

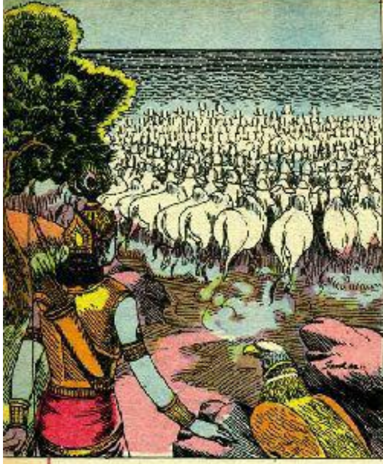
इकडे गरुडाला पाहताच सर्पांच्या रूपाने अनिरुद्धाला डांबून ठेवणारे सर्व सर्प पुन्हा बाणांचे रूप धारण करून खाली गळून पडले. त्याच वेळी नारद तेथे आले. चित्ररेखा पण आली. श्रीकृष्ण, बलराम आणि प्रद्युम्न यांनी अनिरुद्धाला आलिंगन दिले. त्याने भक्तिपूर्वक सर्वांना नमस्कार केला.

नारद श्रीकृष्णाला म्हणाले–"हे श्रीकृष्ण, आता उशीर कशाला? अनिरुद्धाचा विवाह शक्य तितक्या लवकर उरकून घ्यावा." मुहूर्त जवळचाच होता. म्हणून कुंभांडने त्वरित लग्नाची सर्व तयारी केली. श्रीकृष्णा जवळ येऊन त्याने प्रार्थना केली–"आपण कृपा करून माझे संरक्षण करावे."

श्रीकृष्ण त्याला म्हणाले–"तू मोठा योग्य माणूस आहेस असं मी ऐकलं आहे. बाणासुराच्या नगरी वर आता तूच राज्य कर. निश्चिन्तपणे राजसुखाचा अनुभव घे."

यानंतर उषा नि अनिरुद्ध यांचा विवाह मोठ्या थाटामाटात संपन्न झाला. श्रीकृष्ण नवीन दंपतीला घेऊन शिव-पार्वतीकडे गेले. वधू-वरांनी त्यांना प्रेमपूर्वक अभिवादन केले. शिव-पार्वतीने त्यांना शुभाशीर्वाद

दिले. पार्वतीने बाणासुराचा मयूर अनिरुद्धाला वाहन म्हणून भेट दिला.

आता जेव्हा श्रीकृष्ण परत यायला निघाले तेव्हा कुंभांडने त्यांना विनंती केली–"बाणासुराच्या गायी हल्ली वरुणाजवळ असतात. त्यांचे दूध प्याल्याने शक्ति व बळ वाढते. म्हणून आपण त्यांना आपल्या ताब्यात घ्यावे."

श्रीकृष्णाने ही विनंती मान्य केली. ते गरुडावर बसले, बरोबर बलराम आणि प्रद्युम्न होतेच. गरुडाने पश्चिमी समुद्राच्या किनाऱ्याकडे भरारी मारली. समुद्र किनाऱ्यावर लाखो गायी चरत होत्या. गायींना वश करण्याची कला श्रीकृष्णांना लहानपणा पासूनच अवगत होती. म्हणून किनाऱ्यावर उतरताच ते गायींच्या कळपात शिरले. पण काय आश्चर्य, सर्व गायी धावत समुद्राकडे गेल्या नि अदृश्य झाल्या.

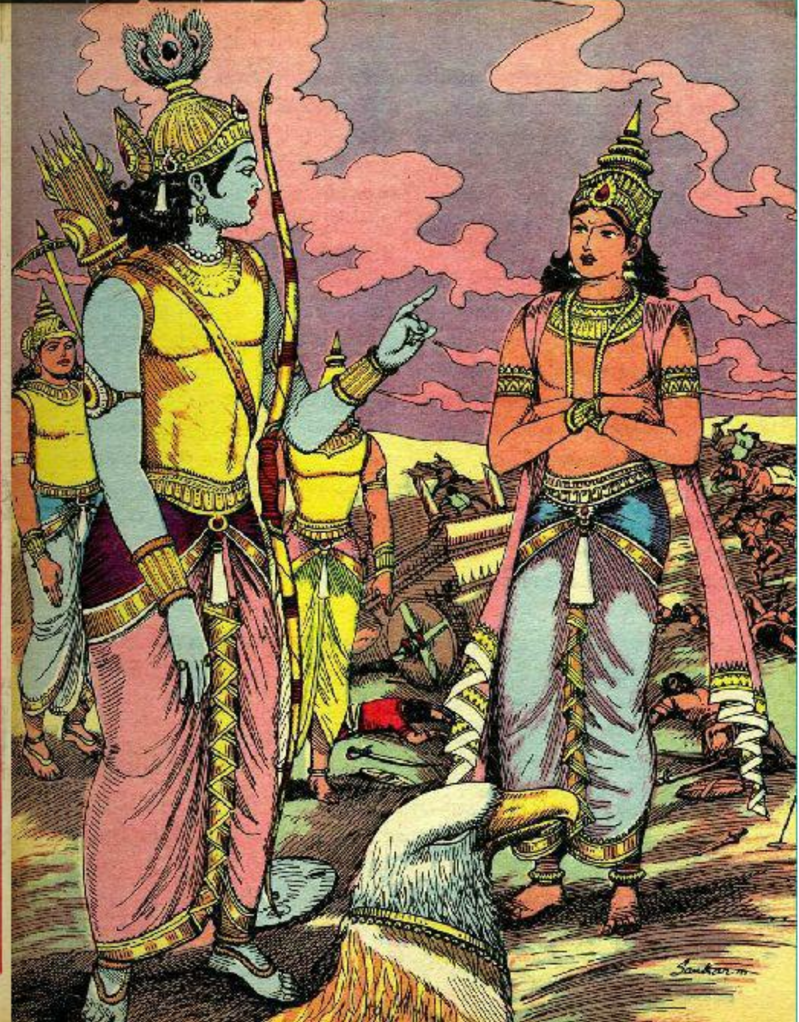
निराश होऊन श्रीकृष्ण गरुडाला म्हणाले–"काय चमत्कार आहे? मी या प्रयत्नात असफल होणार की काय?"

गरुडाने सुचवलं–"आता दुसरं काही नाही, वरुणा बरोबर युद्ध करण्याशिवाय गत्यंतर नाही."

असं म्हणून गरुडाने जोरात आपले पंख फडफडवले. समुद्राचं सारं पाणी दूर हटलं आणि तळाशी असलेला नागलोक स्पष्ट दिसू लागला. श्रीकृष्णाने आपला पांचजन्य फुंकला आणि वरुणाच्या महालावर आक्रमण केले.

दुसऱ्याच क्षणी शंखनाद करीत सदुसष्ट रथां वर स्वार होऊन वरुणाची सेना कृष्णावर चालून आली. श्रीकृष्णाने त्यांच्याशी दारूण युद्ध केले. बलराम व प्रद्युम्नाने ही हिरिरीने या युद्धात भाग घेतला. गरुडाने त्यांना मदत केली. या सर्वांचा पराक्रम पाहून वरुणाची सेना युद्धभूमि सोडून पळून गेली.

श्रीकृष्णाच्या आक्रमणावर क्रुद्ध होऊन स्वतः वरुण लढण्यासाठी रणांगणावर आला. या महासंग्रामात श्रीकृष्णाने आपल्या

वैष्णवास्त्राचा उपयोग केला. भयभीत होऊन वरुण तह करायला तयार झाला.

श्रीकृष्णाने आपली अट सांगितली–"तू मला शरण आलास, एवढ्यावर मी संतुष्ट नाही. बाणासुराच्या गायी तुझ्याजवळ आहेत, त्यांना माझ्या ताब्यात देऊन टाक."

"आपण कृपा करून गायींची मागणी करू नका. बाणासुराने या गायी जेव्हा मला दिल्या, तेव्हा मी त्यांना वचन दिलं होतं की जिवात जीव असेपर्यंत मी लढत राहीन, पण आपल्या गायी दुसऱ्या कोणाला देणार नाही. मी खरी गोष्ट आपणास सांगितली. आपण योग्य वाटेल ते करावे." वरुणाने आपली अडचण सांगितली.

मग श्रीकृष्णांनी गायींची आशा सोडली आणि आपले दिव्य अस्त्र मागे घेतले. यानंतर वरुणाने श्रीकृष्णाचे यथायोग्य स्वागत केले आणि त्यांना आपल्या लोकाकडे रवाना केले.

वरुणाचा निरोप घेऊन श्रीकृष्ण, बलराम, प्रद्युम्न आणि अनिरुद्ध गरुडावर आरूढ होऊन आपल्या नगरात पोचले व विजयसूचक पांचजन्य फुंकला. हा नाद ऐकून सर्व प्रमुख यादव मंडळी आपल्या विशाल दलांसह श्रीकृष्णाचे स्वागत करण्यासाठी आले. तोपर्यंत श्रीकृष्ण नगराच्या बाहेरील उद्यानांत विहार करीत राहिले. त्यांच्या बरोबर इंद्र वगैरे देव पण होते. यादवांनी श्रीकृष्णाला रथा वर बसवून मोठ्या वैभवपूर्वक नगरात आणले. विजयी होऊन आलेल्या श्रीकृष्णाबाबतची वार्ता ऐकून सर्व नागरिक राजमार्गाच्या दुतर्फा उभे राहिले. शोणपुरात अग्नीवर श्रीकृष्णाने मिळविलेला विजय, शिवजींना निर्बळ बनविणे, बाणासुराचे हात कापून त्याला जिवदान देऊन सोडून देणे इत्यादींची ते चर्चा करीत होते. त्यांची ही चर्चा ऐकून श्रीकृष्णांना खूप आनंद झाला.

सारे नगर विविध प्रकारे सुशोभित करण्यात आले होते. नगरात प्रवेश करताच श्रीकृष्ण आपल्या महालात गेले. उषा नि अनिरुद्ध पण आपल्या भवनाकडे गेले.

वल्लभ आणि वनदेवी

एका गावात एक वल्लभ नावाचा लाकुडतोड्या रहात असे. एक दिवशी भल्या पहाटे खांद्यावर कुऱ्हाड टाकून तो जंगलात जायला निघाला. त्याची बायको त्याला म्हणाली–"बरं का हो, उद्या आपल्या आपल्या मुलीचा वाढदिवस आहे. रोजच्यापेक्षा थोडी जास्त लाकडं तोडा आणि ती विकून थोडे जास्त पैसे गाठीला बांधून या."

वल्लभने होकारार्थी मान हलवली आणि जंगलाचा रस्ता धरला. दुर्दैव, दुपार पर्यंत जंगलात खूप भटकून ही रोजच्या सारखी वाळलेली लाकडं काही त्याला मिळू शकली नाहीत. संध्याकाळ व्हायला आली. तो मनातल्या मनात चिडला आणि जवळच्या एका हिरव्या गार झाडावर आपली कुऱ्हाड चालवायला तयार झाला.

त्याच वेळी एकाएकी वनदेवी तिथे येऊन उभी राहिली आणि तिने वल्लभला विचारले–"बेटा, थोडा थांब. या जंगलातल्या एकुलत्या एक चन्दनाच्या झाडाला तू तोडायला निघाला आहेस! दुसरं एकादं शुष्क झाड नाही का दिसत तुला तोडायला?"

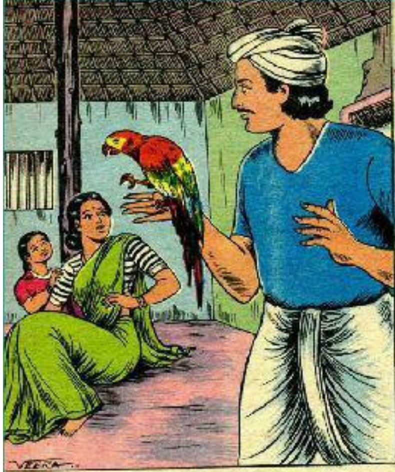
वल्लभने वनदेवीला आपली अडचण सांगितली. आपल्या मुलीच्या वाढदिवसासाठी पोपट खरेदी करण्याची योजना ही सांगितली. वनदेवीने त्याला एक बोलणारा पोपट दिला.

वल्लभने शंकेखोरपणे पोपटाकडे पहात वनदेवीला विचारलं–"तर काय हा पोपट खरंच बोलतो काय?"

पोपट बोलू लागला–"वनदेवीने सांगितल्या वर ही शंका घेतलीस तर तुझे डोळे फुटून जातील, समजलं?"

खरोखरीच बोलणाऱ्या पोपटाला पाहून वल्लभला खूपच आनंद झाला. त्याला

संगीता बाळ

घेऊन तो घरी आला. त्यावेळी मुलगी खेळण्यातल्या पोपटासाटी आईजवळ हट्ट करीत बसली होती.

"चांगली मुलं असा हट्ट करीत नाहीत. आता मी आलो आहे न? आता आपण दोघं मिळून खेळू हं!" वल्लभच्या हातातील पोपट मुलीला समजाऊ लागला.

बोलणारा पोपट पाहून वल्लभची बायको आणि मुलगी यांना खूपच आश्चर्य वाटलं. थोडयाच वेळात वल्लभची बायको नि पोपटानें मुलीला छान छान गोष्टी ऐकवल्या, रात्री झोपताना वल्लभच्या मुलीनें पोपटाला आपल्या कुशीत घेतलं.

सारी हकीगत ऐकून वल्लभची बायक। आपल्या नवऱ्याला म्हणाली–"वनदेवीच्या कृपेमुळे आता तुम्हाला लाकडं तोडण्याचं कष्टाचं काम करायची जरूर नाही. या पोपटाला घेऊन तुम्ही एकाद्या चौकात जाऊन उभे रहा. ज्यांना पोपटाशी बोलायची इच्छा असेल, त्यांच्याकडून एकेक रूपया वसूल करा. बस, पैसाच पैसा येईल आपल्या हाती!"

वनदेवीने दिलेल्या पोपटाच्या मदतीने पैसे मिळवणं वल्लभला बिलकुल पसंत नव्हतं. तरी पण भांडखोर बायकोच्या भीतीने त्याने ते मान्य केले.

दुसऱ्या दिवशी वल्लभच्या मुलीने पोपटा बरोबर खेळायचा हट्ट धरला. पण वल्लभच्या बायकोने तिला एका खोलीत कोंडून ठेवलं आणि पोपट वल्लभच्या हाती दिला.

थोडयाच वेळात बोलणाऱ्या पोपटाची वार्ता गावभर पसरली. लोक वल्लभच्या अवती-भवती जमा झाले. त्याच वेळी शिकारीला गेलेला राजा राजधानीच्या मार्गावर तिथं येऊन पोचला.

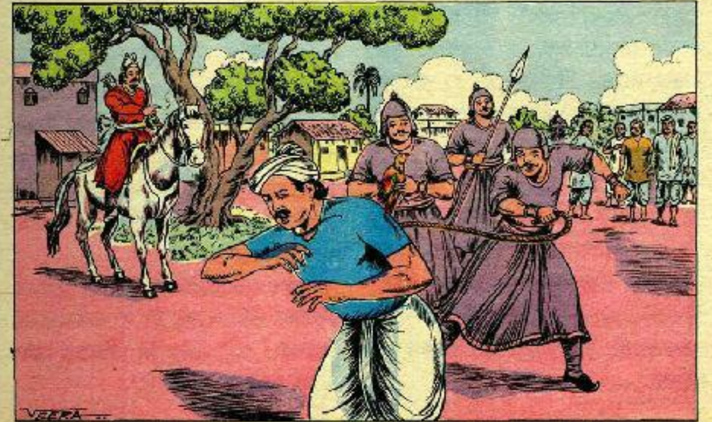
गर्दी झालेली पाहून राजाने आपल्या शिपायांना पाहून यायला सांगितलं की एवढी गर्दी जमण्याचं कारण काय आहे? शिपायांनी येऊन राजाला बोलणाऱ्या पोपटाची वार्ता सांगितली.

ही बातमी कळल्यावर राजाला राग आला. त्याने आपल्या सेवकांना आज्ञा दिली–"असल्या अद्‌भुत पोपटाला मला भेट म्हणून न देता, स्वत: जवळ ठेवण्याची हिम्मत करणारा हा दुष्ट कोण आहे? त्याला सहा चाबकाचे फटकारे मारा नि पोपटाला माझ्याकडे घेऊन या!"

राजाच्या आज्ञेनुसार सेवकांनी वल्लभला सहा चाबकाचे फटकारे मारले आणि ते पोपटाला राजाकडे घेऊन गेले.

वल्लभ कसा तरी रडत-खडत आपल्या घरी पोचला. त्याची तब्येत बरी व्हायला चांगले दोन आठवले लागले. त्यानंतर एक दिवशी बायकोने नवऱ्याच्या हाती कुऱ्हाड दिली, आणि त्याची हिम्मत वाढवीत म्हणाली–"आहो, भिण्याचं काय कारण आहे? तुम्ही जंगलात जा आणि चंदनाचं झाड तोडायचं नाटक करा. त्या वनदेवीची भरपूर कृपा आपल्यावर आहेच. वनदेवी तुमच्या पुढे प्रत्यक्ष हजर झाली की तिला सांगा–आज माझ्या बायकोचा वाढदिवस आहे. सात लडयांचा चन्द्रहार मला पाहिजे."

वल्लभ आपल्या बायकोला फार भीत असे. म्हणून तिच्या सूचनेला विरोध करणे त्याला शक्य नव्हते. अनिच्छेनें जंगलात गेला आणि चंदनाच्या झाडावर मारण्यासाठी त्याने आपली कुऱ्हाड उचलली. त्याच क्षणी वनदेवी तेथे अवतीर्ण झाली. बायकोने सांगितल्या प्रमाणे वल्लभ वनदेवीशी बोलला.

वनदेवीने हवेत हात फिरवला आणि चम-चम चमकणारा एक सात लडयांचा चन्द्रहार मागवून वल्लभच्या हाती दिला. वल्लभच्या बायकोला हार पाहून फार आनन्द झाला. तिने लगेच तो गळयात घातला आणि शेजार-पाजारच्या घरी जाऊन त्याचे प्रदर्शन करून आली.

एका चोराला ही बातमी समजली. मध्य-रात्रीच्या वेळी तो वल्लभच्या घरात घुसला, त्याने वल्लभच्या बायकोच्या गळयातला हार हिसकावून घेतला आणि तो पळून गेला. बायकोच्या गळयाला जखम झाली. बिचारी रात्रभर रडत-कण्हत राहिली.

सकाळ होताच वल्लभची बायको आपल्या नवऱ्याला म्हणाली–"बरं का? बोलणारा पोपट नि चन्द्रहार आपल्याला धार्जिणे दिसत नाहीत. जर थोडयाच काळात आपल्याला श्रीमंत व्हायचं असेल, तर एक उपाय आहे. तुम्ही आज वनदेवी-कडे जाऊन तिला सांगा की आज तुमचाच वाढदिवस आहे. तिला म्हणा–"आज पासून मी एक नवा व्यापार करणार आहे, मला त्यासाठी एक पोतं भर सुवर्ण-मुद्रा पाहिजेत!" हे धन घेऊन आपण शहरात जाऊ. एक छान घर बांधू आणि व्यापार करू, आता मी या झोपडीत एक दिवस भर सुद्धा राहू शकणार नाही."

वल्लभ जंगलात गेला आणि बायकोने सांगितल्या प्रमाणे वनदेवीला विनंती केली. वनदेवीने झाडाच्या दिशेने हात हलवला आणि झाडाच्या फांद्या गदगदा हलू लागल्या, नि सुवर्णमुद्रांनी भरलेलं एक पोतं खाली पडलं. मोठया मुश्किलीने हे पोतं पाठीवर टाकून वल्लभ घराकडे निघाला. रस्त्यात राजाचे दोन सेवक त्याला भेटले. त्यांना पाहून तो घाबरलाच.

त्याला घाबरलेला पाहून राजसेवकांना जबरदस्त शंका आली, नि दरडाऊन त्यांनी विचारले–"अरे, सांग या पोत्यात काय भरलेलं आहे ते?"

वल्लभचा थरकाप झाला. म्हणाला– "पोत्यात रिठे भरलेले आहेत, रिठ!"

राजाच्या सेवकांनी पोतं उघडून पाहिलं तर त्यांत चम-चम चमकणाऱ्या सुवर्ण-मुद्रा! त्यांना वाटलं हा कोणी भयंकर डाकू आहे. खेचतच ते त्याला राजाकडे घेऊन गेले.

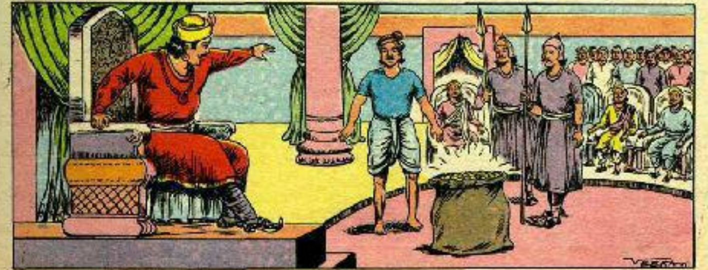
राजाने वल्लभचं म्हणणं मुळिच न ऐकता आपला विचार सांगितला–"एका डाकूच्या म्हणण्यावर विश्वास ठेवण्या इतका मी काय मूर्ख आहे? एका तडाक्यांत तू पोतं भर स्वर्ण-मुद्रा लुटल्यास, कुशल डाकू दिसतो आहेस की! काही असो, तुझ्यामुळे माझा खजिना तर भरला! तुला फार कडक शिक्षा देत नाही. असं म्हणून राजाने त्याला चाबकाचे दहा फटकारे आणि दोन महिन्यांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा सुनावली.

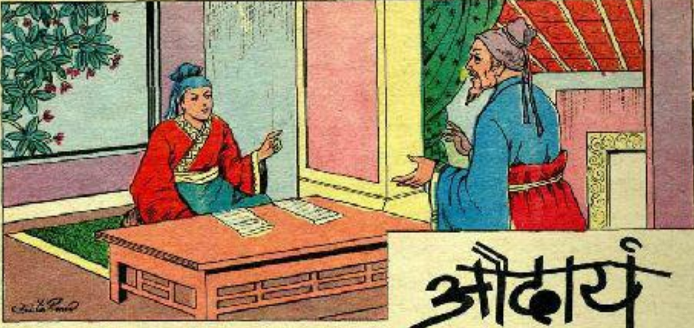
आपली शिक्षा भोगून झाल्यावर वल्लभ घरी परत आला. त्याच्या बायकोने गंजलेली कुऱ्हाड त्याच्या हातात देऊन सांगितलं–"ऐका, मी काय सांगते ते नीट कान उघडे ठेऊन ऐका. समजलं?"

आता वल्लभ जंगलात तर गेला, पण चन्दनाच्या झाडा जवळ सुद्धा गेला नाही. दुसऱ्याच बाजूला जाऊन चांगली वाळलेली लाकडं कापली आणि बाजारात जाऊन विकली. ते पैसे खर्च करून त्याने घरासाठी आवश्यक सामान नि खेळातला पोपट खरेदी केला.

वल्लभची बायको घरी त्याची चातका-सारखी वाट पहात होती. वल्लभला पाहून नाराजीने तिने विचारले–"हा खेळण्या-तला पोपट कशाला घेऊन आलात? वनदेवी यावेळी काय म्हणाली?"

वल्लभने शांतिपूर्वक उत्तर दिले–"दोन दिवसांपूर्वीच्या वादळात चन्दनाचा वृक्ष समूळ उपटून पडला. मला वनदेवी कुठं दिसलीच नाही! जाऊ दे झालं, त्या देवीने आपल्यासाठी जंगलात एवढी वन-संपदा भरून ठेवली आहे, तिच्या मदतीने मेहनत करून आपण जीवन जगू या.

औदार्य

दोन हजार वर्षांपूर्वी चीनमधे सो-पो-तावू नावाचा एक म्हातारा रहात असे. तो मोठा प्रसिद्ध पंडित होता. परन्तु त्याच्या पांडित्यावर प्रसन्न होऊन त्याला मदत देणारा दाता कोणीही नसल्यामुळे तो दारिद्र्यात पिचत राहिला होता.

तेथून दूर असणाऱ्या चू राज्याचा राजाही चांगला विख्यात पंडित होता. लोकांमधे असा समज होता, की हा राजा पंडितांबद्दल आदर बाळगतो आणि त्यांना आश्रय देऊन वाहन, वस्तु व धन या रूपात खूप मदत करतो. तावू आपल्याजवळची थोडी लोकरीची वस्त्रे आणि धन घेऊन पायी-पायीच चू राज्याकडे निघाला.

चू राज्य शेकडो मैल दूर होते; त्यातून रस्ता डोंगराळ भागातून होता. वाटेतच थंडीचा मोसम सुरू झाला. थोडे दिवस कोठे तरी विश्रान्ती घेऊन, मग पुढे निघण्याच्या विचाराने एका गावात जाऊन तावू तेथील यांग-चियावू-आयी नावाच्या माणसाच्या घरी गेला.

आयीने तावूचे मनापासून स्वागत केले, खूप पाहुणचार केला त्याचा. तावू एक विद्वान माणूस आहे हे कळल्यावर तर आयी आणखीच खूष झाला. परंतु स्वतः आयीही कोणी सामान्य माणूस नव्हता. त्याच्याजवळ असणारे ग्रन्थ पाहून तावूही समजून चुकला, कि हा तर आपल्यापेक्षाही अनेक पटींनी श्रेष्ठ विद्वान आहे.

"मी ऐकलंय की चू देशचा राजा विद्वानांचा खूप सत्कार वगैरे करतो. मी त्याच्याच दर्शनासाठी जात आहे. तू पण का नाही येत माझ्या बरोबर?" तावूने आयीला विचारले. आयीने त्याला संमति दिली आणि थंडीचे कपडे व धन बरोबर घेऊन निघाला.

थोड्या दिवसांच्या प्रवासानंतर एकाएकी बर्फाचे वादळ सुरू झाले. ते दोघेही लियांग पर्वतातील त्या वादळात अडकले. आणखी चार दिवसातच ते चू राज्यात पोचू शकले असते; पण आता त्या भयंकर वादळातून एक पाऊलही पुढे जाणे अशक्य झाले. विशेषतः वृद्ध तावूची परिस्थिती फारच दयनीय झाली होती. तो आयीला म्हणाला–"बेटा, माझा शेवट जवळ आला आहे. काही ही केलं तरी मी काही आता 'चू'ला पोचू शकणार नाही. पण माझेही लोकरीचे कपडे तू घेतलेस तर तू तरी निदान आपला प्रवास पुढे चालू ठेवून चू राजाला भेटू शकशील. मी माझे लोकरीचे कपडे तुला देऊन टाकत आहे; ते तू घे."

पण आयी तावूचं म्हणणं कबूल करायला मुळीच तयार नव्हता. त्याने स्पष्ट सांगितले– "जायचं तर दोघं बरोबरच जाऊ; नाहीतर थंडीत कुडकुडून दोघंही मरून जाऊ. पण तुमचे कपड घऊन तुमच्या मृत्यूचं कारण बनायला मी कधीही तयार होणार नाही."

"अरे तू अजून तरूण आहेस बेटा; मी तर मरायला टेकलेला म्हातारा आहे. चू देशचा राजा माझा सत्कार करो, न करो; मला दोन्हीही सारखंच. आणि याशिवाय तू तर माझ्याहूनही अगदी पोचलेला असा प्रगाढ पंडित आहेस." अशा प्रकारे तावूने कितीही समजावले तरी आयीने त्याची सूचना मानलीच नाही.

शेवटी बर्फापासून आपलं रक्षण करण्यासाठी दोघं एका गुहेत शिरले.

तावूने सुचवले–"कुठे थोडी सुकी लाकडं मिळाली तर शेकोटी तरी करू या." आयी तावडतोब लाकडं शोधायला गुहेबाहेर पडला.

पण आयी परत येण्यापूर्वीच आपले लोकरीचे कपडे गुहेतच सोडून तावू बाहेर पडला; अन् एका बर्फाच्या खड्डयात त्याने उडी मारली.

आयीने थोडया वेळाने परत येऊन पाहिले, तो तावू कुठे? त्याचे गरम कपडे मात्र तिथे पडलेले होते. बाहेर येऊन आयीने शोधले, तेव्हा बर्फाच्या खड्डयात पडलेले तावूचे शरीर त्याला सापडले!

आपल्यासाठी प्राण देणाऱ्या तावूचे औदर्य पाहून आयीला रडू कोसळले. नन्तर तावूचे प्रेत गुहेत नीट सुरक्षित ठेवून, त्याचेही गरम कपडे आपल्या कपडयांवरून घालून आयी चू देशात पोचला.

'चू' चा राजा आयीच्या पांडित्यावर अतिशय प्रसन्न झाला. त्याला आपला 'दरबारी कवि' म्हणून मान्यता देऊन राजाने खूपशा वस्तु, वाहन व धन दिले.

पण राजाकडून हे सर्व मानमरातब ग्रहण करताना आयीच्या डोळयातले अश्रू पाहून राजाने कारण विचारले. "प्रभु, आपण माझ्या पांडित्याचा अशा प्रकारे सत्कार करत आहात, पण तावूच्या औदार्यापुढे माझ्या या पांडित्याचा काय पाड?" आयी बोलला.

तावूच्या त्यागाची हकीकत आयीच्या तोंडून ऐकून राजा आश्चर्यचकित झाला. नन्तर राजा स्वतःच आयीला बरोबर घेऊन त्या गुहेपर्यंत गेला. तावूच्या शवाचे त्याने वैभवपूर्वक दफन केले; त्याची अंत्येष्टिक्रिया पूर्ण करून तेथे समाधी ही बांधली.

दरवर्षी आयी तेथे जाऊन समाधीला आपल्या अश्रूंनी स्नान घालीत असे. यानन्तर चीनच्या कवि व पंडितांना 'तावूची समाधी' हे एक मोठे तीर्थस्थान बनून राहिले.

कष्टांचे फळ

रामनगर नावाच्या गावातील रहिवासी कृष्णचन्द आणि दिलीपचन्द या दोघांनी मिळून एक मळा खरीदला.

कृष्णचन्दला मळयाचे काम बिलकुल येत नसे. तो नेहमी देवाची ध्यान-धारणा, भजन-पूजन वगैरेत मग्न असे.

दिलीपचन्द मात्र बागकामात चांगलाच तरबेज होता. गवत काढणे, रोपांना अळी करणे, पाणी देणे–अशाच कामात त्याचा दिवसाचा सारा वेळ निघून जात असे.

त्या वर्षी मळयात खूप फळे आली; अन् ती विकून चांगली भली मोठी रक्कमही हाती आली. आता या पैशांची वाटणी कशी करावी हा त्यांच्यासमोर मोठा प्रश्न उभा राहिला. पैसे सारखे-सारखे वाटून घ्यायला दोघेही तयार नव्हते.

"मी रात्रंदिवस कडक मेहनत केली, त्यामुळे चांगली फळे आली. तेव्हा मला यातला अधिक वाटा मिळायला पाहिजे." दिलीपचन्दने आपली कैफियत मांडली.

पण उलट "मी अगदी निश्चल भावाने ईश्वराची आराधना केली. त्याची पुण्याई म्हणूनच भरपूर पैसा हाती आला; तेव्हा मोठा वाटा मलाच मिळाला पाहिजे." असा आग्रह कृष्णचन्दने धरला.

दोघांच्यात काही वेळ वाद-विवाद झाला अन् अखेर भांडणाचा निवाडा करून घेण्यासाठी दोघे गावपाटलाकडे गेले.

पाटलाने दोघांचे म्हणणे ऐकून घेऊन त्यांना म्हटले–"ऐका, मी तुम्हा दोघांना एक लहानसं काम सांगतो. आज रात्रीच दोघांनीही ते काम पूर्ण करून उद्या सकाळी येऊन मला भेटा. तेव्हांच मी आपला निर्णय तुम्हाला सांगीन."

नंतर पाटलाने दोघांना दोन-दोन पोती भात दिले आणि म्हटले–"हे

सडून त्याचे तांदुळ करून माझ्याकडे घेऊन या."

भाताची पोती घेऊन कृष्णचन्द व दिलीपचन्द आपल्या घरी निघून गेले.

पण कृष्णचन्दने भात सडायचा जराही प्रयत्न केला नाही. ती जबाबदारी देवावर सोपवून थोडा वेळ ध्यान वगैरे करून तो झोपून गेला.

दिलीपचन्द मात्र रात्रभर जागून तांदूळ सडत राहिला अन् एका पोत्याचे तो तांदूळ करू शकला.

मध्यरात्रीच्या वेळी पाटलाने दोघांच्याही घरावरून फेरी मारली होती. कृष्णचन्दच्या घरातून कसला ही आवाज आला नाही, पण दिलीपचन्दच्या घरातून मात्र भात सडत असल्याचा आवाज त्याला ऐकू आला.

दुसऱ्या दिवशी कृष्णचन्द व दिलीपचन्द दोघेही आपापली पोती घेऊन पाटलाकडे पोचले. पाटलाने कृष्णचन्दची दोन्ही पोती उघडून पाहिली, त्यात तादुळाचा एक सुद्धा दाणा नव्हता. त्याला वाटले होते की ईश्वरकृपेने आपोआपच भाताचे तांदुळात रूपान्तर झाले असेल; पण तसे न झालेले पाहून त्याला चांगलेच आश्चर्य वाटले!

दिलीपचन्दच्या दोनापैकी एका पोत्यात तांदूळ होते अन् दुसऱ्यात भात.

"पाहिलंस ना कृष्णचन्द! मेहनत केल्यावाचून फळ मिळत नसतं. तू कष्ट न करता केवळ देवावर विसंबलास! कष्ट न करता नुसतंच बसून राहिलं तर असाच परिणाम होतो! बगीचात जी प्राप्ती झाली, ती दिलीपचन्दच्या मेहनतीमुळेच झाली. तूही जर त्याच्याबरोबर मेहनत केली असतीस तर प्राप्ती आणखी जास्त झाली असती. यापुढे दोघं मिळून कष्ट करा आणि प्राप्ती अर्धी अर्धी वाटून घ्या; समजलं?" पाटील म्हणाला.

यानन्तर कृष्णचन्दही दिलीपचन्दच्या बरोबरीने सारी कामें करू लागला अन् मग प्राप्ती वाटून घेताना त्यांचे कधीही भांडण झाले नाही.

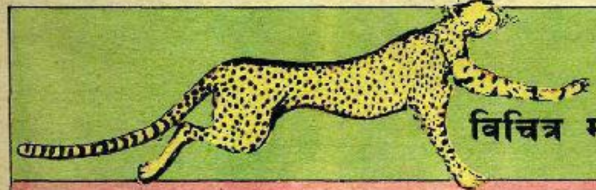

निसर्गांतील आश्चर्यें :

सर्वात मोठे बियाणे

जगातले सर्वात मोठे बी 'कोको डी मेर' हे आहे. ते केवळ सेचल्ली द्वीपात सापडते. त्याचे वजन ४० पौंड (१८ किलो) असते.

विचित्र मांजर

चित्ता हा जरी मांजराच्याच परिवारातला असला तरी तो मांजरासारखी आपली नखे आत ओढून घेऊ शकत नाही; आणि मांजराप्रमाणें लपून राहून व एकदम झडप घालून शिकारही करू शकत नाही. त्याला पाठलाग करूनच आपले सावज पकडावे लागते.

स्नेहिल पक्षी

आफ्रिकेतील एक प्रकारचा वीव्हर बर्ड वाळक्या गवताच्या काड्यांनी सामूहिक-घराप्रमाणे आपले घरटे बनवतो. प्रथम वरचे छत बनवून नंतर खालून प्रवेश करता येईल असे अनेक कप्पे असलेले घरटे तो बनवतो.